

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

факультет політичних наук

(повне найменування інституту, назва факультету)

кафедра соціології та політології

(повна назва кафедри)

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри соціології та політології

“ _____ ” _____ 20__ року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

бакалавр

(ступінь вищої освіти, спеціальність)

зі спеціальності _____

052 Політологія

(шифр і назва спеціальності)

на тему: «Теорія націоналізму в історії політичної думки України»

Виконав:

студент IV курсу, групи 431

Чеканов Вадим Вадимович

(П.І.Б.)

Керівник:

к. політ. н., доцент

Лушагіна Тетяна Вікторівна

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент:

м. Миколаїв – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЇ НАЦІОНАЛІЗМУ В ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ.....	7
1.1. Вплив суспільно-політичної ситуації на українських землях кінця XVIII – першої половини XIX ст. на формування націоналістичних ідей.....	7
1.2. Проблема визначення понять «нація» та «націоналізм».....	13
РОЗДІЛ 2. ВИНИКНЕННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ТЕОРІЇ НАЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ КІНЦЯ XIX – СЕРЕДИНИ XX СТОЛІТТЯ.....	22
2.1. Ідеї державності та національного відродження в політичних поглядах українських мислителів кінця XIX – середини XX століття.	22
2.2. Різновиди українського націоналізму: від теорії до практики.....	29
РОЗДІЛ 3. НАЦІОНАЛІЗМ ЯК ФЕНОМЕН ТЕОРЕТИЧНОГО ТА ІДЕОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ СЕРЕДИНИ XX-ПОЧАТКУ XXI СТ. В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ	38
3.1. Формування українського націоналізму в середовищі української еміграції.	38
3.2. Питання націоналізму в творчості шістдесятників та Українсько- Гельсінської спілки.	47
3.3. Проблема націоналізму в сучасному українському політологічному дискурсі.....	55
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68

ВСТУП

Актуальність теми. Україна має багату історію боротьби за незалежність та національну ідентичність. Дослідження теорії націоналізму, які розвивалися на українських землях, допоможе краще зрозуміти процес формування та зміни української національної свідомості.

Як сучасна незалежна держава, Україна за останні кілька десятиліть зазнала складних політичних змін. Знання та розуміння історії української політичної думки, особливо розвитку націоналістичної думки, допоможе зрозуміти контекст, у якому формувалися політичні установки та національна ідентичність у сучасній Україні.

В сучасній державі існує багато політичних партій та рухів, які базуються на націоналістичних засадах. Розуміння історичного коріння цих ідей та їхнього впливу на політичну думку допомагає аналізувати та оцінювати сучасні політичні події та тенденції.

Глобальні тенденції націоналізму та взаємовідносин між расовими та етнічними групами все ще дуже важливі в сучасному світі, тому дослідження українського націоналізму сприятиме кращому розумінню динаміки української політики, культури та процесів ідентичності сьогодні.

Дослідження націоналістичних ідей та їхньої ролі у формуванні політичних, культурних та ідентичних процесів стане основою для формування стратегії розвитку сучасної України, особливо щодо підтримки національної ідентичності, розвитку міжнаціональних відносин та побудови сильної і демократичної держави. Теорії націоналізму часто є предметом публічного дискурсу, дебатів і суперечок. Дослідження на цю тему сприяє об'єктивному та інформованому обговоренню різних точок зору та підходів до національної ідентичності.

Таким чином, дослідження теорій націоналізму в історії політичної думки України є актуальним завданням, оскільки воно сприятиме

поглибленню розуміння історії та сучасних процесів, формуванню національної самосвідомості та формулюванню стратегії майбутнього. Крім того, це має наслідки для наукового розвитку та практичну цінність для формулювання політичних рекомендацій та рішень.

Стан наукової розробки проблеми. Вивчення українського націоналізму є особливо актуальним, так як допомагає розкрити історичні події, що вплинули на формування національної свідомості українців. Тож, теорії нації та націоналізму вивчає Г. Касьянов [37], де розглядає традиційні й сучасні теорії нації та націоналізму, і різні передумови виникнення націй і виникнення націоналізму як ідеологічної течії. Міркування щодо українського націоналізму викладені в праці В. Лісового [50]. О. Колодій [40], розглядає та характеризує націю як суб'єкт політики. В. Туренко [96] розглядає аспекти націософії українського організованого націоналізму. В свою чергу британський дослідник феноменів нації та націоналізму Е. Сміт [83] висуває свою теорію поняття «національна ідентичність». Початки національного відродження на західноукраїнських землях у першій половині ХІХ столітті вивчає Л. Потапюк [71], зі свого боку К. Кобченко [38] аналізує націоналістичні концепції теоретиків та практиків українського націоналізму в середовищі еміграції, а Т. Дерещук [28] характеризує консервативно-клерикальні моделі державотворення українських християнських суспільників Галичини. Свідомість і волю, як основу нації характеризує І. Кресіна [43], а Ю. Руденко [77] описує проблему концептуалізації поняття «нація» в українській науці. Крім того, джерельну базу становлять твори А. Шептицького [106], В. Старосольського [87], Д. Донцова [31], В. Чорновола [103], І. Дзюби [30], Л. Лук'яненка [51], Л. Ребета. [75], М. Міхновського [58], М. Сціборського [92-93], Т. Шевченка [105], Ю. Вассіяна [15], Ю. Липи [110].

Мета дослідження – розглянути теорії націоналізму, які розвивалися в Україні протягом її історії, та визначити їх вплив на формування політичних, культурних та ідентичних процесів в Україні.

Згідно з метою дослідження було поставлено такі завдання:

- розглянути вплив суспільно-політичної ситуації на українських землях кінця XVIII – першої половини XIX ст. на формування націоналістичних ідей;
- розкрити проблему визначення понять «нація» та «націоналізм»;
- визначити ідеї державності та національного відродження в політичних поглядах українських мислителів кінця XIX – середини XX століття та розкрити різновиди українського націоналізму зазначеного періоду;
- охарактеризувати націоналізм як феномен теоретичного та ідеологічного дискурсу середини XX-початку XXI ст. в українській політичній думці;
- надати висновки та рекомендації щодо подальшого дослідження.

Об'єкт дослідження – українська політична думка.

Предмет дослідження – теорія націоналізму в історії політичної думки України.

Методи, використані при дослідженні даної теми:

- біографічний метод – використаний при вивченні біографічних даних політичних персоналій;
- історичний метод – використаний при вивченні передумов формування політичних поглядів науковців.
- хронологічний метод – був застосований при аналізі хронології ключових подій, що вплинули на формування політичних поглядів представників ідеології націоналізму;
- системний метод – був використаний для систематизації опрацьованої інформації;
- соціологічний метод дозволив проаналізувати вплив історичних подій та культури на формування та розвиток політичних поглядів українського населення;
- порівняльний метод – застосований для встановлення спільностей та відмінностей між політичними поглядами та настроями в різні часові проміжки.

Наукова новизна роботи полягає в систематизації досліджень щодо теорії нації та націоналізму та зосередженні на вивченні різних концепцій націоналізму, що розвивалися в Україні протягом її історії. Дослідження також дає розуміння того, як український націоналізм розвивався та змінювався з часом, що допомагає зрозуміти поточну політичну та соціальну ситуацію в Україні. Також в роботі розкрито проблему визначення понять «нація» та «націоналізм»;

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що дослідження дає можливість розширити наші знання про розвиток українського націоналізму та його теоретичні основи. Отримані дані можуть бути використані при підготовці до виступу чи доповіді на дану тематику, а також для поглиблення розуміння української політичної культури, історії національних ідей та їх впливу на формування суспільства.

Практичне значення полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані при підготовці до практичних занять із дисциплін «Історія політичної думки України», «Історія України», «Політологія», а також допомагають визначити, які націоналістичні принципи мають бути основою національної політики в сферах культури, освіти та мовної політики.

Апробація та оприлюднення одержаних результатів. Частина теоретичних положень та висновків цього дослідження знайшла своє відображення у наукових тезах «Питання націоналізму в сучасному українському політологічному дискурсі», що виконані за темою кваліфікаційної роботи та представлені на конференції «Ольвійський форум – 2023: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (Миколаїв, 2023).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (перелік зі ста шістнадцяти найменувань), додатків. Повний обсяг кваліфікаційної роботи складає вісімдесят одна сторінка, з яких основний текст становить шістдесят п'ять сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЇ НАЦІОНАЛІЗМУ В ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ

1.1. Вплив суспільно-політичної ситуації на українських землях кінця XVIII – першої половини XIX ст. на формування націоналістичних ідей.

Історія України кінця XVIII – першої половини XIX століть характеризувалася відсутністю власної держави, етнічним гнобленням та негативними наслідками імперських кордонів, які ігнорували територіальну цілісність української нації. Процес русифікації та асиміляції української культури в Росії був масовим і насильницьким. Анексія територій у Західній Україні супроводжувалася полонізацією Галичини, румунізацією Буковини та мадяризацією Закарпаття.

XVII-XIX століття були періодом великих змін для України. Українська територія була завойована Російською імперією, але український народ чинив опір і вперше об'єднав усю країну під одним прапором. У цей період зародилися нові ідеї, які визначили майбутнє України.

Протягом XVIII століття в середовищі соціальної еліти України-Гетьманщини розпочався процес формування проявів національної ідентичності, характерний для сучасної модерної нації [91, с.16]

В 1833 році троє студентів греко-католицької семінарії М. Шашкевич, Я. Головацький та І. Вагилевич створили літературне об'єднання «Руська трійця», головним досягненням якого стала публікація збірки творів із закликами до повстання, відновлення русинської мови та об'єднання України, яка поширила націоналістичні настрої по всій країні.

Утворення “Руської трійці” стало переломним моментом у політичній історії України. Спираючись на романтизм, митці боролися проти гноблення

народу колоніалізмом. Своїми літературними творами вони також актуалізували народні бунти, за що неодноразово піддавалися критиці з боку церкви та поліцейського нагляду.

Слов'янська ідея в Галичині відбулася кількома напрямками, та прийняла дві головні течії: перша – це слов'янофільство, тобто слов'янська солідарність, яка мала сприяти братерству та підштовхувати до духовної сфери та культурних контактів [24, с.569].

Другий напрям - панславізм, який зародився у слов'янській думці і охоплює політичну сферу, маючи на меті об'єднання слов'янських народів в єдине політичне утворення.

У власній літературі представники гуртка «Руська трійця» нагадують про історичні події та національних героїв, відстоюючи окрему культуру та зовнішні ознаки цієї відмінності, а також про представників тих народів, які століттями не мали власної держави, і тих, які не мали власних національних традицій, але відстоювали власну державу. Особлива увага приділяється патріотам етнічних груп, які мають національні традиції.

До 1836 року члени гуртка підготували літературну збірку під назвою «Русалка Дністровая» [71]. Ця книга містила вірші та оповідання про суто політичні події, які наближали народ до повстання. До неї також увійшли оригінальні твори власного авторства, історіографічні статті та народні пісні. Ввівши галицько-руську мову в літературу, ця збірка довела, що галичани і наддністрянці – один народ і що між ними та українцями, які були під окупацією Російської імперії різниці немає.

Еліти та греко-католицька ієрархія до літературних творів митців віднеслась не серйозно, та все наголошували про те, що русинську мову, та народ, вже давно поховано, і ніщо не зможе її відродити. Місцевий цензор навідріз заборонив опублікування альманаху у Львові.

Проте засновники гуртка не піддалися репресіям, і навіть під час утисків, члени гуртка продовжували виступати проти полонізації української мови, і не полишали надій повернути українську мову для співгромадян.

Насамперед, «Трійця», зазивала до захисту мови, і адресувалася у власних творах до історизму, який слугував перш за все національним питанням, сприяв зростанню усвідомлення та пробудження патріотизму [89, с.166].

Найважливішим елементом національної свідомості громадян в країні, що відроджувалися у ХІХ столітті, була турбота про рідну мову. Рідна мова вважалася головною передумовою національного розвитку, цивілізованості та культурної обізнаності. М. Шашкевич вважав мову найщирішим і найвірнішим даром природи, який свідчить про душу народу, рівень його освіченості, глибину і широту його мислення, розуміння і почуття до природи та її явищ [24, с. 521].

Визнаючи, що мова є одним з основних елементів поняття нації та етносу, представники «Руської Трійці» автоматично перейшли до сфери мов з найбільшою кількістю типових ознак етносів [82, с. 25]. Таким чином, майже всі уявлення про національні та етнічні особливості, а також різноманітні припущення щодо вираження національних ідей, як-от покращення освітніх стандартів та розвиток широко зрозумілої національної літератури, зазвичай висловлюються авторами «Русалки Дністрової» щодо питань, пов'язаних з відродженням та розвитком української мови.

Митці висловлювали свої політичні ідеї в літературі, яку вони публікували. Учасники опублікували велику збірку статей, віршів, перекладів і пісень, які розширили український світогляд і підняли національне повстання проти колоніального гніту Австрійської Імперії, в яких закликали до єдності всіх слов'янських народів на Лівобережжі та Правобережжі України.

Діяльність «Руської трійці», зокрема і їх літературні видання: альманах «Русалка Дністрова» та «Зоря», збірка «Син Русі» - мали реальний вплив на національну свідомість українського народу. Завдяки «Руській трійці» відроджувалася українська література, а члени гуртка пережили неодноразові утиски, слідства та переслідування після видання своїх літературних збірок,

але не стали відмовлятися від ідеї літературного та мовного відродження. Члени спілки присвятили своє життя і діяльність відродженню української мови, письменництву і своїй прихильності до національної літератури.

В 1845 році виникла таємна українська політична організація Кирило-Мефодіївське товариство, яка існувала в Києві до 1847 року [54]. Започаткування організації було організовано В. Білозерським, М. Гулаком, М. Костомаровим, П. Кулішем, О. Маркевичем, згодом до товариства почали долучались інші представники тогочасної української інтелігенції. Члени організації були українськими інтелектуалами, які працювали над розробкою програми соціального та політичного розвитку України.

Програмні положення товариства було викладено в «Книзі буття українського народу» та «Статуті Слов'янського братства святих Кирила і Мефодія», головним автором яких був М. Костомаров [59]. Пріоритетними для них були принципи національної ідентичності та демократії, проведення реформ, забезпечення незалежності судової влади та скасування кріпацтва.

В основі цих документів лежить ідея українського національного відродження. Значення діяльності Кирило-Мефодіївського товариства полягає в тому, що воно вперше включилося в політичну боротьбу і сформулювало широку політичну програму національно-визвольного руху, на яку орієнтувалися його наступники. Важливо також, що Кирило-Мефодіївське братство стало самостійною і самобутньою політичною організацією, яка організаційно не підпорядковувалася жодному суспільному рухові та ідеологічно не повторювала його політичних напрямів. Це позитивно вплинуло на суспільну свідомість.

В статуті стверджується про необхідність об'єднання слов'ян на політичних і культурних началах у слов'янську федерацію за прикладом давньогрецьких республік, Сполучених Штатів Америки чи Франції, у якій кожна держава мала б свою автономію – складала окремий штат і керувалася б представницьким органом – собором (сеймом) [65].

Його заклик до українського народу полягав у боротьбі за єдність слов'янської нації, національне визволення та знищення покріпачення. Він закликав до того, щоб кожна етнічна група мала свою мову, літературу, суспільний устрій – демократію. І що незалежні слов'янські народи повинні об'єднатися один з одним у формі федеративної республіки. Федеративна республіка слов'янських народів повинна бути заснована на рівності і свободі, без чітко виражених класів. Ця демократія повинна управлятися парламентом. Однак про повну незалежність української держави не йшлося.

Навесні 1946 року членом Кирило-Мефодіївського товариства став Т. Шевченко. Його вступ до товариства став можливим, завдяки його знайомству з М. Костомаровим, одним із засновників товариства. Т. Шевченко мав значний вплив на політичні погляди членів Кирило-Мефодіївського товариства. Причетність Т. Шевченка до цього товариства не була юридично доведена, а сам він був визнаний винним в антиурядових висловлюваннях, розпалюванні козацько-селянських повстань.

Т. Шевченко доповнив політичні погляди народу ідеями та закликами проти абсолютної монархії [79, с.5]. Революційні ідеї автора вперше знайшли відображення в «Кобзарі» та поемі «Гайдамаки». Поет рішуче засуджував абсолютизм, кріпацтво, соціальну ієрархію та колоніалізм і мріяв про встановлення соціальної рівності та політичної свободи.

Беручи до уваги Шевченкові заклики, в нього були свої методи боротьби: «Вставайте, кайдани порвіте, і вражою злою волю окропіте» [105]. Кобзар підтримував ідею буржуазної революції, але не вважав її ідеальною формою боротьби за політичні права і свободи. І саме Т. Шевченко у співпраці з кирило-мефодіївцями закликав народні маси до силового повалення диктатури [79, с. 25].

Політичний ідеал Т. Шевченка – демократична республіка, де держава твориться вільним народом. Вирішальну роль у цьому мають відігравати прості трудівники на власній землі. Т. Шевченко також рішуче виступав проти розшарування українського суспільства. Дворяни не дбали про

свободу і Україну, намагалися укласти соціальні та політичні угоди на свою користь і всіляко знущалися над селянами [105].

Кирило-Мефодіївське товариство в свою чергу є дуже важливою частиною української історії. Його представники розробили першу організовану політичну програму розвитку України. Товариство також прагнуло розвивати українську науку, освіту та культуру. Його члени беруть активну участь у літературі, музиці, журналістиці та інших видах мистецтва, завдяки цьому мало значний вплив на розвиток української національної ідентичності та свідомості.

Отже, представники Кирило-Мефодіївського товариства зробили цінний внесок і дали великий поштовх для подальшого розвитку і вироблення нових національних концепцій і теорій про Україну. Революційний і невтомний дух Т. Шевченка вплинув на подальші політичні процеси в Російській імперії в середині XIX століття, що призвело до скасування кріпацтва.

Ще одним яскравим прикладом організації, яка розгорнула свою діяльність для національного пробудження українського суспільства на теренах України, була таємна студентська організація «Громада». Організація була заснована за зразком однойменного об'єднання в Києві, організатором якого був В. Антонович.

У той час український націоналізм був масовим рухом на Галичині та вимагав свободи та автономії для українців від іноземного панування. Він мав підтримку серед різних верств населення, в тому числі серед студентів. Представники студентської організації «Громада» поділяли націоналістичні погляди свого часу і прагнули національної свободи та автономії.

«Громада» за роки свого існування діяла в інтересах українського суспільства. Її метою була не політична, а культурно-просвітницька робота. Вступаючи у членство товариства, кожен повинен був скласти присягу, що впродовж свого життя безкорисно буде служити рідному народові, що ніколи не зрадить ідеям національного патріотизму [66].

У державній гімназії Тернополя не викладали жодної з дисциплін, які б актуалізували українську мову та історію України, тож метою «Громади» була самовивчення цих предметів. Члени клубу читали твори Т. Шевченка та інших письменників, організовували вечори та дискусії. Крім того, найцінніше надбання клубу – бібліотека – переїжджала з місця на місце, коли змінювалося місце розташування «Громади». Крім самоосвіти громадивці займалися освітою неписьменного народу. Засобами навчання були видання букварів, базових книг для читання, аналіз граматичного матеріалу та укладання словників, заснування шкіл, насамперед, недільних шкіл для дорослих [101].

Відповідно до вищевикладеного можна зробити висновок, що суспільно-політична ситуація в Україні наприкінці XVIII – на початку XIX століть мала значний вплив на формування націоналістичної думки серед української інтелігенції. Наприкінці XVIII століття розпочалася політика «русифікації» українських територій та активізувався національно-визвольний рух серед українського народу. Важливу роль у формуванні націоналістичної думки відіграли різноманітні організації, які підтримувала культурну та національну ідентичність України.

Націоналістична думка поступово еволюціонувала від простого патріотизму до ідеології національного визволення. Українська інтелігенція, яка була основним джерелом націоналістичної ідеології, поступово перейшла від вимог захисту української культури та української мови до вимог національної незалежності та державотворення.

1.2. Проблема визначення понять «нація» та «націоналізм».

Термін «націоналізм» є відносно новим, адже вперше це слово згадується у XV столітті в Лейпцігському університеті, який було засновано

у 1409 році, в якому існували чотири утворення, які називали «нація», що були створені для захисту власних інтересів, і вони, кожні шість місяців висували на посаду ректора власних претендентів. Проте в XVII столітті це слово з інтелектуального обігу було вилучено та заборонено [85].

В Німеччині, наприкінці XVIII століття термін «nationalismus», – означав національний дух та піднесення особистої культури, але було й негативне значення націоналізму в Німеччині – або з надто вираженими національними почуттями, або ж ототожнювали з егоїзмом та навіть ксенофобією [37, с. 125].

В різних країнах у різні роки націоналізм розвивався не так стрімко, як тепер, у Франції в XIX столітті націоналізм ототожнювали з ксенофобією та національною винятковістю, певною мірою його відносили до шовінізму.

В розумінні одного з відомих поборників інтегрального націоналізму, М. Барре, «націоналізм» був засобом об'єднання нації, її інтеграції і, відповідно, термін використовувався для означення ступеня цієї єдності [81, с.20].

В Англії націоналізмом характеризували певну нерівність серед націй, тим самим підносячи одну націю та пригнічуючи іншу, пояснюючи це теологічною доктриною, яка нібито стверджувала що «певні нації є об'єктом божественного вибору». Опісля, його вже прирівнювали до слів «патріотизм» та «національність» [84].

Термін «націоналізм» поступово почав набувати поширення в інших країнах Європи, в тому числі й у слов'янських, вже у другій половині XIX століття.

У XX столітті, після значних історичних подій, а саме: значного розвитку та поширення марксизму у Європі, міжнаціональних протиріч, за поділ світу передовими країнами, який переріс у Першу світову війну - «націоналізм» набув вкрай негативного значення, особливо в масовій свідомості. В марксистській, ліберальній та консервативній публіцистиці,

його прирівнювали до ксенофобії, ототожнювали з національною ворожнечею.

Вперше, дослідити феномен націоналізму, спробували ще наприкінці ХІХ, на початку ХХ століття. Наслідком цього дослідження стало виникнення великої кількості підходів, які поділили на дві моделі: конструктивізм та примордіалізм.

Основним значенням конструктивістського підходу є культурно-політичним об'єктом є нація, вона ґрунтується на комплексі символів, традицій, ритуалів, який виникає в модерну добу та має єдину форму культури, яка є об'єктом ідентифікації. Головними дослідниками конструктивізму є Б. Андерсон, Е. Гелнер та Е. Сміт [60, с. 509].

Згідно поглядів Б. Андерсона, нація являє собою «уявлену спільноту», соціально-політичний та культурний конструкт. Дослідник зазначає три фактори: застосування розмовних мов, десакралізація влади і нове сприйняття часу – які й створили підґрунтя для виникнення нації [1].

Цілу низку теорій нації виділяють у науковій літературі:

- 1) Психологічна теорія нації (О. Бауер, Е. Ренан, В. Зульцбах, У. Коннор);
- 2) Культурологічна теорія нації (К. Реннер, Ф. Гертц, Е. Кедорі, Г. Кон, Г. Сетон-Уотсон);
- 3) Історико-економічна теорія нації (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін);
- 4) Політична теорія нації (Й. Гердер, Ф. Шлейєрмахер);
- 5) Етнічна теорія нації (М. Новак, Е. Сміт та інші) [77].

Психологічна теорія пояснює націю, як суцільну групу людей, які об'єднані психологічно національною свідомістю, волею, характером, солідарністю та багатьма іншими психологічними рисами, які об'єднують суспільство, що живе в офіційно визнаних кордонах певної держави.

Культурологічна теорія нації розглядає індивідів, які поєднані духовністю, культурою та мовою.

Історико-економічна теорія нації розроблялася класиками марксизму та комунізму, для яких основними ознаками нації вважався засади колективізму, а також мова та територіальна цілісність держави.

Політична теорія нації пояснює суспільство, як територіально-політичну єдність індивідів у межах кордонів певної держави.

Однак, сучасні дослідники відходять від примордіальних та конструктивістських досліджень, застосовуючи для цього постмодерністські парадигми. Одним з головних представників в спробі дослідити націоналізм являється греко-британський політичний теоретик Я. Ставракакіс [5].

Конструктивізм трактує націю, як сучасний соціальний та політичний механізм, який випадково виникає та розвивається. На противагу конструктивізму, Я. Ставракакіс в постмодерністському підході зазначає, що будучи соціально та політично обумовленою, національна прихильність функціонує як непохитна ідентифікація, яка протистоїть законам мінливості [85].

Національна ідентичність важлива для побудови держави, оскільки вона забезпечує об'єднання людей навколо спільних ідей та цінностей. Українська держава формувалася протягом століть, коли різні етнічні групи були об'єднані спільною мовою, культурою та історією.

Поняття нації завжди було предметом жвавих дискусій серед науковців. Різні автори мають різні підходи та тлумачення, які відображають різноманітні аспекти національної ідентичності та спільноти, в таблиці наведено деякі з них:

Автор	Визначення
О. Бочковський	«Нація – це велике скупчення людей, які внаслідок своєрідних культурних надбань, особливо в літературі, мистецтві та науці, чи в ділянках політики, витворили самобутню загальну спільноту, яка передається через покоління в покоління і, головним чином, виявляється у спільній мові, спільних звичаях, а також у дуже розвиненому почутті національної спільності» [12, с. 74]
І. Кресіна В. Явір	«Нація – спільність людей, об'єднаних, незалежно від їхнього етнічного походження, політичними інтересами, усвідомленням своєї спільності на певній території (землі) з певною державною

	організацією, єдиним громадянством, юридичними правами та обов'язками. Цій спільноті характерна низка специфічних, притаманних саме їй ознак, а її члени виявляють почуття солідарності між собою» [44].
В. Старосольський	«Нація у стародавньому світі могла ототожнюватись лише з елітарними прошарками населення, тимчасом як сучасна нація є реакцією на певні події, тобто масовим феноменом; вона постає результатом зміни світоглядних орієнтацій суспільства, для якого кровний та династичний принципи вже не достатні» [87, с. 69]
Е. Сміт	«Нація – це, насамперед, населення, яке має спільне ім'я, володіє історичною територією, спільними міфами й історичною пам'яттю, спільною економікою, культурою і надає загальні права та обов'язки для своїх членів» [83, с.81].
А. Колодій	«Нація – це етнополітична спільнота, якій притаманні високий рівень консолідації та самоусвідомлення, включеність у політичне життя, творення або прагнення до творення власної держави» [40, с.37].

Всі ці визначення мають спільне розуміння нації як форми соціальної організації, що ґрунтується на спільних рисах та спільній ідентичності:

- Культурні надбання: Нація формується на основі спільної культури, включаючи літературу, мистецтво, науку та політику. Ці елементи впливають на створення самобутньої загальної спільноти.
- Спільна мова: Національна спільнота характеризується використанням спільної мови, яка передається від покоління до покоління.
- Територія: Нація має історичну територію, на якій формується та розвивається.
- Економічне життя: Спільна економіка є одним з елементів національної спільноти.
- Культура: Національна спільнота володіє спільними культурними рисами, міфами, історичною пам'яттю та етнокulturою.
- Політична самоусвідомленість: Нація має високий рівень самоусвідомлення, консолідації та прагне до участі у політичному житті, а також має прагнення до створення власної держави.

Визначення нації також вказують на те, що національна ідентичність формується через історичні процеси, політичні події та етнополітичні зміни.

Вони відображають еволюцію уявлень про націю від елітарного ставлення у стародавньому світі до масового феномену сучасної нації.

Проте, ці визначення мають і відмінні риси між собою, адже різні покоління дослідників не дійшли остаточної згоди щодо визначення поняття «нація». Перше визначення акцентує увагу на ролі культурних надбань, зокрема в літературі, мистецтві та науці, у формуванні національної спільноти. Воно підкреслює значення культурного виміру нації та його передачу через покоління. Друге визначення зазначає, що нація ґрунтується на спільній території, яка впливає на формування її ідентичності та спільності культури.

Натомість В. Старосольський вказує на зміну розуміння нації як масового феномену у сучасному світі, порівняно з поглядами стародавнього світу, де нація була обмежена лише елітарними прошарками населення. А Е. Сміт, в свою чергу, наголошує на історичній пам'яті, міфах та спільній економіці як важливих елементах національної ідентичності. Він підкреслює, що нація має спільне історичне минуле, яке формує її спільну свідомість.

Авторка останнього визначення зазначає, що нація є етнополітичною спільнотою, яка прагне до створення власної держави та має активну участь у політичному житті. Вона підкреслює політичний аспект національної ідентичності та самоусвідомлення.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що нація — це велика група людей, об'єднаних спільною історичною територією, спільною мовою, культурою, цінностями та ідентичністю. Вона формується через взаємодію та співпрацю в усіх сферах життя, таких як культура, мова, наука, політика та економіка.

Поняття нації нерозривно пов'язане з поняттям націоналізму. Націоналізм виникає як ідеологічна реакція на національну свідомість та ідентичність, яка формується серед групи людей, що вважають себе нацією. Він прагне захистити та просувати інтереси своєї нації, а також прагне до формування та збереження національної держави.

Е. Геллнер	«Націоналізм – це насамперед політичний принцип, що вказує на необхідність збігу політичних і національних об'єднань» [22, с. 44].
Г. Кон	«Націоналізм — це форма свідомості, що охоплює переважну більшість представників певного народу і має тенденцію охопити собою весь народ» [113, с.18]
Л. Вірте	«Націоналізм — це суспільні рухи націй, які прагнуть зайняти певну позицію у світі, утримати і зміцнити її, коли вони зустрічаються з протидією...» [116, с.723]
І. Похило	«Націоналізм – це теорія, ідеологія або рух, який ґрунтується на факті приниження титульною нацією інших націй, що проживають у тій чи іншій державі, закликає до боротьби за національне визволення поневолених націй шляхом отримання власної незалежної держави» [72]
М. Вавринчук М. Яруш	«Націоналізм – це усвідомлення приналежності до нації, свідоме прагнення до вирішення завдань, які стоять перед нацією, сповідування ідей, які є національними» [14].

Різні визначення націоналізму пропонують різні підходи до його розуміння та сприйняття. Але при уважному аналізі цих визначень можна виділити спільні риси, які допомагають зрозуміти сутність цього поняття:

- Визначення націоналізму як політичного принципу або форми свідомості, що вказує на необхідність збігу політичних і національних об'єднань.
- Укорінення ідеї націоналізму як чогось, що охоплює більшість представників народу або суспільні рухи націй.
- Акцент на прагненні до вирішення завдань, що стоять перед нацією, і сповідування національних ідей.
- Визнання ролі націоналізму у зайнятті певної позиції у світі та боротьбі з протидією, яка може зустрічатися з боку інших націй або держав.

Опираючись на визначення націоналізму, можна виділити його відмінні риси, які розширюють розуміння цього поняття і підкреслюють його різноманітність. Автор першого твердження відстоює думку, що націоналізм розглядається як політичний принцип, що вказує на необхідність збігу політичних і національних об'єднань. Основною відмінністю цього визначення є підкреслення залежності націоналізму від

політичного контексту та потреби в злагодженості політичних і національних інтересів.

Г. Кон наголошує на широкому поширенні націоналізму серед народу і його впливу на колективну свідомість. Відмінністю визначення Л. Віртса є підкреслення ролі боротьби та взаємодії націй у контексті світового порядку. Авторка наступного визначення акцентує увагу на приниженні націй та національну боротьбу за визволення. Це визначення підкреслює історичний контекст націоналізму, коли певні нації були поневолені та мали на меті отримати політичну незалежність шляхом формування власної держави.

І насамкінець автори останнього твердження підкреслюють індивідуальний аспект націоналізму, де національна ідентичність та принадність до нації виявляються через свідомий вибір та відданість національним цінностям.

Ці твердження вказують на те, що націоналізм є комплексним явищем, що об'єднує політичні, соціальні, та ідеологічні аспекти. Вони висвітлюють різні аспекти націоналізму, такі як політичний аспект, національна свідомість, прагнення до самовизначення та відродження, а також боротьба за національну незалежність.

Якщо взяти до уваги український націоналізм, то він зростав протягом усієї української історії. Здебільшого поняття націоналізму постає в контексті збереження та розвитку української мови та культури. За радянських часів вживання української мови та культури було заборонено, що призвело до сплеску націоналістичних настроїв.

У перші роки незалежності України націоналізм асоціювався з прагненням зберегти і зміцнити новоутворену державу. Виникли різні націоналістичні рухи та партії, які прагнули створити суверенну державу, здатну захистити національні інтереси. У цьому контексті націоналізм увійшов в українську політичну думку як спосіб прагнення до незалежності та розбудови сильної держави.

Отже, досліджуючи вплив суспільно-політичної ситуації на українських землях кінця XVIII – першої половини XIX століття на формування націоналістичних ідей, а також проблему визначення понять нація та націоналізм, стає очевидним, що ці поняття є складними й багатоаспектними. Вплив суспільно-політичної ситуації, зокрема ідеї існуючих тоді об'єднань, на формування націоналістичних ідей були надзвичайно значущим у розвитку української політичної думки.

Становлення української національної ідентичності та нації в цілому, в умовах підпорядкування і залежності від панівної тоді імперії, пройшло складний шлях боротьби та інтелектуальних конфліктів. Основою ідентифікації є мова, етнічна приналежність, національність, переконання та пам'ять про історичне минуле, тощо.

Аналіз різних визначень нації та націоналізму вказує на відсутність консенсусу серед авторів щодо їх тлумачення. Ця проблема є складною й багатогранною, оскільки кожен автор підходить до цих понять залежно від своєї теоретичної позиції, історичного контексту та політичних обставин. Відсутність єдиного визначення нації та націоналізму свідчить про складність цих понять і неоднозначність їх тлумачення.

Однак це питання залишається актуальним і дискусійним та потребує подальших досліджень і розробок. Проте важливо розуміти, що націоналізм є невід'ємною частиною національної ідентичності і може відігравати як позитивну, так і негативну роль у розвитку нації.

Таким чином, вплив суспільно-політичної ситуації на формування націоналістичних ідей в українському контексті кінця XVIII – першої половини XIX століття виявився значущим. Ідеї організацій сприяли зміцненню національної свідомості та формуванню націоналістичного руху в Україні. А дослідження теоретичних засад формування націоналізму в українській політичній думці розкриває його складність і багатогранність, а також взаємодію з соціальними, культурними та історичними чинниками, а також проблеми визначення ключових понять.

РОЗДІЛ 2. ВИНИКНЕННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ТЕОРІЇ НАЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ КІНЦЯ ХІХ – СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

2.1. Ідеї державності та національного відродження в політичних поглядах українських мислителів кінця ХІХ – середини ХХ століття.

З кінця ХІХ до середини ХХ століття національне та етнічне відродження були важливим питанням для українських митців та політичних діячів. Під впливом політичних і соціальних змін, що відбувалися в Україні, вони надихалися ідеями національної незалежності та державності. Їхні політичні погляди ґрунтувалися на визнанні етнічних українців політично і культурно незалежною автономною одиницею та створенні української держави, здатна захистити права та інтереси українців на основі соціальних реформ і культурно-мовного відродження, за що вони активно боролися.

Незважаючи на популярність соціалізму серед молоді та мрії про світове братерство пролетаріату, в умовах імперського тиску в Наддніпрянщині з'являється організація «Братство Тарасівців».

«Тарасівці» - рух націоналістів, який діяв на теренах України на початку ХХ століття, заснований групою молодих інтелектуалів, які назвали свою організацію на честь Т. Шевченка, українського поета і громадського діяча [21]. Вони висували на перший план питання українського патріотизму, національності та єдності.

Основні ідеї організації були закладені в «Програмних засадах» (1891), «Profession de foi молодих українців» (1893), «Проекті Статуту» (1893). Метою «Братства» проголошувалось створення української держави: «Самостійна суверенна Україна: соборна, ціла й неподільна, від Сяну по Кубань, від Карпатів по Кавказ, вільна між вільними, рівна між рівними» [114].

«Тарасівці» беруть участь у розповсюдженні україномовної літератури, поширювали знання про українську культуру та історію, але ця діяльність вважалася суто інструментальною. Представники товариства не розглядали масову освіту як таку. Таку діяльність вони розглядали лише як засіб виховання молодих представників своєї нації, на яких покладено національне визволення України. [20, с.187]

Вже у програмі «Братства Тарасівців» «Profession de foi молодих українців» («Символ віри молодих українців») 1893 року ідея «української нації» почала розглядатися як потужна об'єднавча ідеологія для протистояння авторитарним ідеологіям. Була також спроба легітимізувати історичність українського національного руху[114].

Представники братства висували ідеї національної незалежності та національної державності України. Вони вважали, що українська нація має право на власну державу, яка має будуватися на засадах української мови та культури. Митці виступали проти української еліти, яка вважала, що українська культура і мова має підпорядковуватись культурі і мові Російської імперії [66].

У своїх націоналістичних поглядах «Тарасівці» були яскраво сконцентровані на питаннях національного самоусвідомлення та відродження української культури. Вони виступали проти російського панування та боролися за збереження української національної ідентичності.

Також представники товариства декларували, що борються за права нації, а не певного класу. Але в цьому полягає й суперечність їхньої програми, адже вона містила акцентовані соціалістичні гасла, які мали виражений класовий характер. Ця суперечність пояснюється етносоціальною структурою українського суспільства [66].

«Тарасівці» виступили проти дій російських окупантів і закликали український народ до боротьби за національну незалежність і державність. У 1914 році представники об'єднання долучилися до створення Української

Національної Громади (УНГ), метою якої було збереження та розвиток національної свідомості та української культури.

Загалом погляди «Тарасівців» на національну незалежність і українське національне відродження становлять важливий етап в історії українського націоналістичного руху. Вони сприяли формуванню національної свідомості та ідентичності, а також зробили вагомий внесок у розвиток української культури, мови та літератури.

Більшість представників товариства були федералістами, але серед них з'явилися перші самостійницькі тенденції, які були виражені у поглядах М. Міхновського та В. Шемета. [62]. Переважна більшість членів братства перебувала на федералістських засадах, але у їх середовищі виникають перші самостійницькі тенденції, що проявилися у поглядах М. Міхновського.

«Братство тарасівців» мало величезний вплив на формування української національної ідеї та національно-визвольного руху. Їхня діяльність допомагала зародженню самосвідомості та національної свідомості, а також зробила важливий вклад у розвиток та розповсюдження української культури, мови та літератури.

Згодом, націоналізм в Наддніпрянщині розвивав М. Міхновський. Він – автор документа «Самостійна Україна», який кілька років був програмою Революційної української партії, а згодом він створив в Українську народну партію та став, по суті, єдиним її теоретиком [29, с. 16].

Свою доктрину М. Міхновський розробив на основі ідеї незалежності української держави і нації та встановлення в ній справедливого суспільного ладу. «Доки ми не збудуємо політичних й державних прав, – наголошував він, – доти ми не матимемо змоги уладнати стан речей у себе дома до нашої вподоби, бо інтерес наших господарів є цілком супротивний нашим інтересам, бо розплющення очей у рабів є небезпечне для панів» [58].

Аналізуючи суспільно-політичне життя України, він дійшов висновку, що головною причиною гнітючого становища України є відсутність

національної ідеології. Він бачив у націоналізмі велику непереборну силу [58].

Також громадський діяч стверджував, що націоналізм дуже запізнився в Україні, і українському народові, за винятком невеликої частини, бракує націоналізму. Він не має сильної зброї для захисту власних інтересів, і саме тому його завойовують інші країни. Лише прийнявши націоналізм, вони можуть подолати всі перешкоди на шляху до своєї незалежності [29, с. 17].

У документі Революційної Української Партії стверджується, що тільки країна, сповнена національного змісту, може забезпечити всебічний духовний розвиток і матеріальний добробут своїх громадян, а національна незалежність у сфері міжнародних відносин є національним ідеалом. М. Міхновський також наголошував на необхідності революційної боротьби за націоналізацію України, відводячи провідну роль молодій українській інтелігенції. «Вона віддає себе на служіння цьому великому ідеалові, і доки хоч на однім клапті української території пануватиме чужинець, доти українська інтелігенція не покладе оружжя, доти всі покоління українців йтимуть на війну». Автор не приховує, що «боротьба буде люта і довга», а «ворог безпощадний і дужий» [58].

Коли соціал-демократи здобули переважну більшість в Революційній Українській Партії, М. Міхновський та його однодумці заснували Українську Народну Партію у 1903 році. Він розробив «Десять заповідей УНП», які підтверджували необхідність створення національної держави та виховання нового типу українців.

Наступного року після заснування Української Народної Партії, представники даної партії створили підпільний загін під назвою «Оборона України» - перше бойове формування, створене українцями на початку ХХ століття, яке отримало незалежний статус.

М. Міхновський до початку Першої світової війни займався громадсько-політичною діяльністю та видавничою справою, продовжуючи поширювати націоналістичні ідеї. Наприкінці 1916 року, до початку

березневих подій 1917 року, М. Міхновський та його соратники ініціювали та здійснили формування української армії. Так, в грудні 1916 р. в Українському клубі в Києві він зібрав таємну нараду, де запропонував розпочати пропагандистську діяльність за створення власних збройних формувань [34, с.147]

Тоді, у 1917 році, суспільний діяч активно організовував збройні сили з українців, які служили в тодішній російській армії. На військовій нараді в березні 1917 року було одногосно прийнято рішення негайно приступити до організації власної національної армії. З початком революції політик зосередив свої зусилля на реалізацію цього задуму.

За ініціативи М. Міхновського організували три військових віче, опісля того, було створено товариство «Український військовий клуб ім. гетьмана П. Полуботка», Український військовий комітет з метою українізації армії, а першим його практичним заходом можна вважати створення Першого українського полку імені гетьмана Б. Хмельницького [17, с.131].

Автор активно відстоював ідею створення національних Збройних сил на Всеукраїнських військових з'їздах, які відбулися в травні й червні 1917 року. У липні того ж року він підняв повстання української армії, щоб зупинити політику Центральної Ради, спрямовану на надання автономії російському тимчасовому уряду та повне відокремлення від Росії. Однак соціалістична ідеологія лідерів Центральної Ради придушила всі зусилля М. Міхновського організувати власну армію [29].

У революції та побудові модерної української держави відправна точка була в руках М. Міхновського. Після визвольних змагань 1917-1921 років на його ідеях виховувалося нове покоління патріотів. Український націоналізм став багатовимірною концепцією, в основі якої лежала ідея національного визволення. Саме ця концепція, розвинена і збагачена новим змістом та творчою діяльністю мислителів українського націоналізму в 1920-х роках, лягла в основу ідей і політики Української військової організації та Організації українських націоналістів.

До розбудови української держави, відродження нації та її культури і її подальшого розвитку причетний і Ю. Бачинський – політичний та громадський діяч, який вважав, що український націоналізм є необхідним для збереження та розвитку української культури та ідентичності

У якості політичного теоретика та мислителя Ю. Бачинський починає формуватися ще в тринадцятирічному віці, долучившись до русько-українського соціалістичного руху Східної Галичини.

Навчаючись у Львівській гімназії наприкінці 1880-х років, громадський діяч приєднався до «молодих радикалів» – українців, яких поєднував глибокий інтерес до тогочасного революційного марксизму з бажанням національного самовизначення свого народу. Вони склали окрему групу – «студентська група державників, які були соціалістами-марксистами і українськими націоналами, звучи себе націонал-радикалами» [48].

Взаємне інтелектуальне збагачення, й спільна участь у політичній діяльності, в подальшому вилилася в арешти молоді. Лідер цієї неформальної спільноти В. Будзиновський навчався у Відні, одному з оплотів європейської соціал-демократії, де очолював студентський союз української молоді. Активні учасники створення Русько-української радикальної партії у Львові у 1890 р. В. Будзиновський та Ю. Бачинський незабаром очолили «молодіжну» фракцію в партії, вивівши їхні вимоги політичного суверенітету в Україні з марксистського розуміння суспільного розвитку [111, с.229].

Створена Ю. Бачинським та В. Будзиновським політична партія стала першим українським політичним об'єднанням того часу та першим в історії Наддніпрянщини та Слобожанщини рухом, який офіційно заявив про своє бажання побудувати незалежну державу.

Політичні погляди Ю. Бачинського уособлюються у літературній праці «Україна Irredenta», яка фактично була, як статут молодіжної фракції Русько-української радикальної партії [115]. Її основні положення – насамперед соціально-економічне обґрунтування вимог утворення незалежної України. Але як суто авторський твір книгу розглядати недоцільно. Радше йдеться про

те, що Ю. Бачинський узагальнив і розвинув у своїй теоретичній праці колективну ідею молодіжної спільноти [112, с.145].

Ю. Бачинський же відзначав, що Україна була поділена між двома імперіями – Австро-Угорською та російською. Водночас внаслідок внутрішньої боротьби між українською, російською та польською буржуазією необхідний розкол однієї з них мусить призвести до утворення української національної держави. Він стверджував, що самостійність України не стосується лише українського народу, а є справою всіх націй, які населяють її етнічну територію, наголошував, що спільний інтерес змусить їх усіх стати українськими патріотами [25].

Держава, на думку діяча – це форма правління певного класу, покликана захищати інтереси цього класу. І кожна політичну боротьбу він розглядав як вираження економічної конкуренції. Тому становлення незалежної України як політичного завершення економічної незалежності не є найвищою метою розвитку на думку автора. Капіталістичні відносини логічно еволюціонують від національної єдності до єдності міжнародних, глобальних і міжнародних [88, с. 148].

Також автор намагається зрозуміти причини масової еміграції галицьких русинів. Рухаючись від цього установчого питання, теоретик «молодих радикалів» приходять до твердження про наявність політично обумовленої «консервації недорозвиненості» заселених українцями регіонів, зокрема Галичини та Наддніпрянщини [25]. За логікою автора, імперські столиці Відень і Санкт-Петербург, бажають штучно придушити розвиток українських земель, залишивши їх назавжди в залежному стані.

Для вирішення цієї проблеми Ю. Бачинський у своїй праці запропонував гасло створення незалежної української держави «Від Сяну до Кавказу» [33, с. 123]. Отже, готується індустріальна база для реалізації соціал-демократичних ідеалів організації суспільства в майбутньому.

Отже, з верстви української інтелігенції та молоді, які відійшли від культурництва та зосередились на українській політичній тематиці, на

українському політичному обрії постала нова сила, яка стала представником самостійницьких націоналістичних ідей. Праці М. Міхновського, Ю. Бачинського, представників “Братства Тарасівців” містять низку ідей, які зберігають свою актуальність і сьогодні в контексті національного відродження України. Їхня діяльність сприяла формуванню національної свідомості та ідентичності, а також зробила значний внесок у розвиток української культури, мови та літератури.

2.2. Різновиди українського націоналізму: від теорії до практики.

Український націоналізм – це політична ідеологія та суспільно-політичний рух, спрямований на створення і розвиток незалежної української національної держави та захист національної ідентичності. Націоналізм вимагає, перш за все, етнічної свідомості, тобто усвідомлення етнічної спільності групою людей.

Відомий своїми націоналістичними поглядами та боротьбою за права українського народу був В. Старосольський – ідеолог державницького різновиду українського націоналізму, публіцист і громадський діяч.

Державницький націоналізм В. Старосольського мав сильний вплив на українське політичне та культурне життя початку ХХ століття [61]. Він був одним з перших українських інтелектуалів, які намагалися створити теоретичну базу для розвитку української національної ідеї.

У своїй праці «Теорія нації», В. Старосольський розглядав питання національної ідентичності та самоідентифікації українського народу. Він вважав, що нація - це не просто сукупність людей з однієї території, а спільнота людей, які мають спільну культуру, мову, історію, традиції та світогляд [87, с. 64].

В. Старосольський визначав державу як незалежне соціальне утворення з власною культурою, мовою та історією. Він вважав, що держава має право на самовизначення і незалежність, а національна свідомість є важливим елементом націєтворення [86].

Автор вважав, що держава має відігравати важливу роль у формуванні національної ідентичності та об'єднанні нації. Він вважав, що нація має бути заснована на спільній культурі та мові, і що держава має сприяти розвитку цієї культури та мови [43].

Політик підкреслював, що держава має бути національною, тобто відображати інтереси та цінності країни, а не служити інтересам інших країн. Він також підтримував національне бачення України та участь українських інтелектуалів у політичному житті країни [86].

Таким чином, можна сказати, що В. Старосольський був прихильником державницького націоналізму, який ґрунтувався на ідеї національної держави, формуванні та збереженні національної ідентичності, ролі держави в національній єдності та принципах національної автономії та незалежності.

Доктрина організованого націоналізму стала одним із головних ідеологічних принципів Організації Українських Націоналістів (ОУН), яка була створена в 1929 році. Основоположниками цієї доктрини в ОУН були Є. Коновалець та А. Мельник [96].

Згідно з доктриною організованого націоналізму, держава є найважливішою соціальною одиницею, а батьківщина – базовим компонентом її існування. Ця доктрина базується на ідеї організованої держави як політичної влади, яка повинна бути організована як національна одиниця.

Для ОУН національний інтерес є найвищою цінністю, якій повинні бути підпорядковані всі інші інтереси, включаючи індивідуальні. Державний устрій країни повинен гарантувати її незалежність, територіальну цілісність і свободу. Створення національної армії та національної економіки також є важливими питаннями, на які наголошували представники ОУН в концепції

організованого націоналізму. Національна економіка повинна базуватися на національних ресурсах і підпорядковуватися національним інтересам [11, с.126].

В основі доктрини організованого націоналізму ОУН лежала ідея національної революції, яка мала привести до відновлення незалежної української держави. ОУН відмовляється від демократії, тому що вона байдужа до українських суспільних реалій і прагне створити авторитарний національний режим.

Важливою частиною доктрини ОУН була ідея боротьби з імперськими інтересами та колоніальними гнобителями, передусім Російською імперією та Польщею. Доктрина передбачала національну революцію, і світогляд українського організованого націоналізму, як підкреслював Є. Коновалець, побудований саме на філософії волюнтаризму, воля (свідома і раціоналізована) є лише частиною космічної ірраціональної волі [98].

ОУН вважає український народ суверенним утворенням, яке має право на власну державу. Крім того, важливу роль у цій доктрині відігравала ідея національного виховання та формування національної свідомості українців. Вона намагається змінити світогляд і виховати нове покоління українців, готових до боротьби за незалежність і національну свободу [88, с. 152].

Багато хто критикував доктрину організованого націоналізму ОУН за її авторитарний, революційний характер і використання насильства. Та все ж вона стала однією з найважливіших ідейних засад українського націоналістичного руху й лягла в основу дій українських патріотичних організацій щодо подальшої боротьби за незалежність України.

Одним із теоретиків «організованого націоналізму» був політичний діяч, публіцист, оунівець, В. Мартинець – один із провідних діячів українського націоналістичного руху, висунув державницькі ідеали, спрямовані на створення сильної незалежної української держави. У своїх працях і публіцистиці відстоював ідею національної незалежності, визнаючи український народ окремою нацією зі своєю культурою, мовою та історією.

Важливою віхою в концепції В. Мартинця став розвиток ідеї національної революції, результатом якої мало стати створення незалежної соборної української держави. Це ідеально відповідає непримиренності та винятковості, які характеризують націоналізм. Автор був переконаний що процес націєтворення має ґрунтуватися на принципах національної єдності, національної ідентичності та національної гідності. Він вважав що пробудження національної свідомості та прагнення до незалежності має стати основою руху за створення української держави [47].

В. Мартинець розвинув у своїй творчості зосередився на розвитку поняття націоналізму, особливо у своїй книзі «Ідеологія організованого націоналізму», де він писав що нація має бути єдиною у своїх цілях та інтересах. Він наголосив на важливості національних ідей та їх реалізації в практичних діях. Країна повинна мати сильний і ефективний уряд, щоб забезпечити виконання законів і захист національних інтересів [55].

Автор також наголошує на важливості економічної незалежності від інших країн. Він вважав, що держава повинна контролювати свої природні ресурси та господарські підприємства. Що стосується армії, то вона має бути сильною, у разі зовнішньої агресії без неї не обійтися, щоб захистити національні інтереси.

Так само успішна нація повинна мати чітко сформульовану ідеологію, яка відображає національні інтереси. Крім того, публіцист вважає, що націоналізм не має бути насильницькою чи екстремістською ідеологією, а має базуватися на любові до власної країни та її історії [55].

В. Мартинець наголосив, що націоналізм – це не лише патріотичне почуття, а й система уявлень про політичний устрій країни. Він визнавав роль націоналізму як ідеології у формуванні національної свідомості та об'єднанні українського народу. Він намагався виховувати в громадян України національну ідентичність та відповідальність за долю країни [35].

Творчий націоналізм – це ідеологія, яка об'єднує націоналізм і культуру, акцентуючи увагу на значущості творчості для формування

національної свідомості та ідентичності [39]. Її прихильники вважали, що національний дух повинен бути відображений у культурі, мистецтві та літературі, тому творчість вважається ключовою складовою українського націоналізму.

Двома видатними діячами творчого націоналізму в Україні були Д. Паліїв та М. Шлемкевич, які в доктрині творчого націоналізму ставили собі за мету боротьбу за незалежність та створення національної держави. Вони відкидали національну нетерпимість та розуміли потребу співіснування українців з іншими національностями в рамках однієї держави.

Д. Паліїв – видатний військовий і політичний діяч, який активно пропагує українську культуру. У своїх працях він підкреслював важливість національної самосвідомості та самобутності українського народу.

М. Шлемкевич – філософ, публіцист, суспільно-політичний діяч, який віддано займався популяризацією української літератури та культури у світі. Він також був прихильником творчих націоналістичних ідей, у яких мистецтво і культура можуть бути засобом утвердження національної ідентичності та зміцнення української державності.

Обидва вони прагнули поєднати націоналізм з культурою та мистецтвом. Їхні ідеї та погляди знайшли відображення в журналах та книгах і зробили значний внесок в українську політичну думку. Ідеї та праці були спрямовані на збереження та популяризацію української культури [13]. Вони також брали активну участь у боротьбі за незалежність України і були готові відстоювати свої ідеї не лише на словах, а й на ділі.

Приміром, у 1918 році Д. Паліїв був одним з організаторів Львівського повстання, яке призвело до створення Західноукраїнської Народної Республіки [57]. Водночас М. Шлемкевич вважав, що для реалізації національної свободи необхідно розбудовувати незалежну українську культуру та виховувати нове покоління українців, здатних відстоювати свої права та інтереси.

У своїх працях вони наголошують на тому, що українці мають власну культуру, яку необхідно берегти і розвивати. Роль інтелектуалів у цьому процесі вони бачать не лише як слуг діючої політичної влади, а й як активних учасників формування національної свідомості та ідентичності [56].

Д. Паліїв та М. Шлемкевич вважають, що український націоналізм має бути творчим, а не руйнівним. Вони прагнуть створити українську державу, засновану на демократичних цінностях, розвивати власну культуру, науку та промисловість. Вони вважають, що український націоналізм має ґрунтуватися на розумінні національної історичної та культурно спадщини, а не на ідеях расових переваг чи насильства [57].

Загалом ідеї творчого націоналізму, розроблені Д. Паліївом та М. Шлемкевичем, сприяли розвитку української культури і мистецтва та зміцненню української національної ідентичності.

Митрополит А. Шептицький був видатним духовним лідером і громадським діячем в Україні, який зробив великий внесок у розвиток української національної культури та духовності. У поглядах на християнський патріотизм він поєднував любов до Бога, любов до народу і любов до Батьківщини.

У своїх проповідях і листах митрополит закликав українців до єдності та боротьби за незалежність і свободу країни. Він вважає, що християнський патріотизм – це не лише патріотизм, а й глибока віра в Бога та повага до людей [7]. А також наголошує, що християни мають дбати про добро власної країни та народу, але не за рахунок інших народів та країн.

Автор активно прагне поєднати релігійний та етнічний аспекти, щоб зміцнити місце українського народу у світі та допомогти йому реалізувати свій потенціал. Він твердо вірить, що лише відновлення національної свідомості та зміцнення духовності може забезпечити Україні успішне майбутнє [2].

У листі від 11 травня 1908 р. «Про християнський патріотизм» А. Шептицький чітко розставив усі акценти стосовно свого національного

самовизначення, зазначивши, що ідентифікує себе саме з українською нацією: «Кохаючи Польщу і Поляків, – від дитинства я більше кохав Русь і Русинів; в ім'я того патріотизму і тої засади, яка Польщу, Русь, Литву – Литвинів, Русинів і Поляків – уважала від довгих століть за три братні і рівні народи» [49, с. 581-582].

А. Шептицький вважає, що християнство має бути основою побудови громадянського суспільства в Україні, забезпечуючи тим самим розвиток демократії та прав людини. Він виступав проти будь-яких форм насильства та насильницької боротьби за свободу, натомість підтримував ненасильницькі способи боротьби за права свого народу [106, с. 25].

Отже, ідея поглядів А. Шептицького, на християнський патріотизм полягає в поєднанні любові до Бога, народу та Батьківщини з повагою до інших народів і країн, у підтримці розвитку національної культури та освіти. Сам А. Шептицький за своє життя створив багато громадських, освітніх і культурних інституцій, сприяв розвитку української культури і науки.

Г. Хомишин та О. Назарук в свою чергу розробили консервативно-клерикальну модель державотворення, яка відображає їх підхід до формування державного устрою на основі традиційних цінностей та релігійних переконань для формування державного устрою. Обидва політичних діячі є представниками українського націоналістичного руху і відомі своєю активною участю в українському політичному житті.

Одним з основних принципів консервативно-клерикальної моделі державотворення Г. Хомишина та О. Назарука є розбудова держави на основі християнських цінностей і традицій. Вони вважали, що тільки така держава буде сильною і стабільною.

Г. Хомишин критикував польську політику в українському питанні, виступав на захист господарських, культурних і політичних прав українців та засуджував пацифікаційну й колонізаційну політику влади. Громадський діяч пропагував ідею «національної держави», заснованої на релігійних засадах, національній єдності та відкидав будь-які іноземні впливи. Він виступав за

відродження української держави на території України з урахуванням традиційних цінностей і віри в Бога [100].

Він розвивав ідеї «української національної ідеї», яка включала у себе поняття національної самосвідомості, релігії, традицій і культурної спадщини. О. Назарук пропагував формування української держави на основі цих ідеалів [80]. Більш того, виключення інших культурних впливів ізолює державу від міжнародної спільноти та обмежує її розвиток.

Крім того, Г. Хомишин та О. Назарук вважають, що важливим елементом консервативної моделі державотворення є збереження традиційної сім'ї як основи суспільства. Вони підтримують ідею, що саме сім'я має бути основою для виховання та соціалізації дітей, збереження національних традицій та цінностей [28, с.164].

У цій моделі державотворення релігійні та національні цінності високо цінуються як основа держави і служать для захисту національної ідентичності та віри в Бога. Однак ця модель не є універсальною, оскільки не бере до уваги інші фактори, такі як економічні, соціальні та політичні.

Отже, аналіз питання різновидів українського націоналізму вказує на багатообразність і розмаїття ідеологічних поглядів та стратегій різних політичних діячів і груп. На основі дослідження доктрин, і поглядів деяких суспільно-політичних діячів, можна зрозуміти, що різновиди українського націоналізму відображають різні погляди на питання національної ідентичності, державності, релігії, культури та інших аспектів життя українського народу.

Отже, у даному розділі ми дослідили ідеї державності та національного відродження, а також різновиди українського націоналізму, що впливали на політичні погляди українських мислителів протягом цього періоду.

Думки дослідників, роботи яких було досліджено - ставили націю та її самоствердження у центр своїх поглядів, звертаючись до української історії, культури та мови. Вони вбачали в національному відродженні основу політичної державності українського народу.

У другому підрозділі, ми розглянули різновиди українського націоналізму. Державницький націоналізм В. Старосольського покладав акцент на сильну та незалежну українську державу, виступаючи за політичну самостійність. Доктрина організованого націоналізму Організації Українських Націоналістів, була спрямована на досягнення незалежності через боротьбу.

Творчий націоналізм Дмитра Паліїва та Миколи Шлемкевича відзначався своєрідним підходом до національної ідентичності, де культурний розвиток та творчість вважалися основними чинниками національного відродження. Християнський патріотизм Андрея Шептицького поєднував національні та релігійні цінності, покликаний об'єднувати націю і боротися за її добробут. Клерикальна модель державотворення, представлена Григорієм Хомишина та Осипом Назаруком, наголошувала на ролі церкви у формуванні та підтримці національного самосвідомості та державотворенні.

У цілому, розглянуті ідеї та теорії націоналізму в українській політичній думці кінця XIX – середини XX століття сприяли формуванню української національної свідомості та національного руху. Вони розкривали значущі аспекти національної ідентичності, політичної самостійності та самовизначення українського народу. Ці ідеї відіграли важливу роль у формуванні національної політичної арени та спонукали до дійової боротьби за національні інтереси.

Український націоналізм – складне і багатогранне явище, яке постійно розвивалось і трансформувалось. Він ґрунтувався на ідеї національної незалежності і набув форми боротьби українського народу за національні права та культурне відродження. Політичні погляди українських мислителів, їхнє ставлення до питань національної незалежності та державності, а також стосунки з іншими етнічними групами сформували багате історичне тло українського націоналізму.

РОЗДІЛ 3. НАЦІОНАЛІЗМ ЯК ФЕНОМЕН ТЕОРЕТИЧНОГО ТА ІДЕОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ СЕРЕДИНИ ХХ-ПОЧАТКУ ХХІ СТ. В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ

3.1. Формування українського націоналізму в середовищі української еміграції.

Націоналізм є одним із ключових феноменів теоретичного та ідеологічного дискурсу середини ХХ століття та початку ХХІ століття в українській політичній думці. Він відіграв важливу роль у формуванні національної самосвідомості, боротьбі за незалежність та визначенні майбутнього країни.

Провідною фігурою української політичної думки, відомим теоретиком і практиком українського націоналізму в середовищі української еміграції міжвоєнного періоду був М. Сціборський. Незважаючи на те, що дитинство і юність він провів у проросійському середовищі, інтелектуально сформувався як справжній українець і в дорослому житті дотримувався позиції, що українці повинні відігравати провідну роль у своїй державі, не тільки в теорії, але й особливо на практиці.

З 1917 року М. Сціборський служив в українській армії та здобув блискучий досвід на полі бою і водночас ставав дедалі сильнішим ідеологічно. Науковець дослужився до звання підполковника. На початку 1920 року він був затриманий у Польщі і провів деякий час у спеціальному таборі для українських військових [52, с.297]. В подальшому він переїхав до Чехословаччини. У містечку Подебради, неподалік Праги, зібралася група людей, які згодом стануть лідерами українського національно-визвольного руху. Там громадський діяч закінчив Українську господарську академію за спеціальністю «економіст».

М. Сціборський зазначав, що в інтересах держави розвивати інтенсивну аграрну економіку. Український націоналізм має на меті побудову робітничої сільської економіки, заснованої на власності на землю з обмеженим правом купівлі-продажу. Аграрна політика має бути спрямована на підвищення земельних стандартів до рівня міцного робітничого господарства середнього класу. Держава повинна проводити комплексний курс на підтримку трудового селянства. Необхідним вважається розвиток сільськогосподарських кооперативів, надання пільгових кредитів фермерам, впровадження сільськогосподарської та сільської освіти [93, с.23].

У листопаді 1925 року він став співзасновником Легії Українських Націоналістів (ЛУН). Нову націоналістичну формацію було створено на об'єднавчому з'їзді у Празі, з Українського Національного об'єднання у Празі (голова М. Сціборський), Союзу Визволення України та Союзу Українських фашистів [4].

Зрештою, під керівництвом М. Сціборського ЛУН стала повністю ідеологічно однорідною організацією і розробила базову платформу, засновану на українському націоналізмі. В 1929 році на базі ЛУН було створено Організацію Українських Націоналістів. Діяч був не лише чудовим організатором і професіоналом, але й талановитим теоретиком. Паралельно з розбудовою організації він створював ідеологічні засади майбутньої української держави. Головна справа його життя, «Націократія», об'єднала різні напрямки української національної думки в єдине ціле [99].

Основна політологічна праця «Націократія» була видана у 1935 році М. Сціборським у Парижі. У своїй праці автор аналізує всі тогочасні політичні устрої: демократію, соціалізм, комунізм, фашизм. І з усіх наявних найбільше він засуджує комуно-соціалізм та все, що пов'язано з московією.

Тільки нація в державі та держава в нації має ключ до розвитку національної філософії. Надійним “будівельним матеріалом” національної держави є її народ, але лише той, який має філософію життя, що базується на одвічних правилах буття - мові, вірі, звичаях та моралі. Спроби сусідніх

держав нав'язати українцям свої правила гри зазвичай закінчуються поразкою в бою [18, с. 20].

Так, зрештою, що ж таки є націократія, автор цього поняття вважає, що то є «режим панування нації у власній державі, що здійснюється владою всіх соціально-корисних верств, об'єднань, відповідно до їх суспільно-продукційної функції, у представницьких органах державного управління». У сучасному розумінні це мала бути не просто купка депутатів, значна частина яких давно відірвались від народу, з якого ж і вийшла, а надання ширших повноважень місцевим органам влади, власне та ж децентралізація, розвиток якої нині є досить актуальним питанням [92, с.78].

У своїй праці «Націократія» М. Сціборський стверджує, що найкраще для українців - це ставити свою країну на перше місце. Події, які розгортаються в Україні вже більше року, підтверджують це. Українці - толерантний і миролюбний народ, але вони здатні чинити гідний опір, якщо під загрозою опиняється саме існування їхньої держави [92, с.78].

Ще однією яскравою особистістю, яка досліджувала націоналізм є Ю. Липа – творець української геополітики, вважається представником націоналістичної політичної думки в еміграції. Офіційна версія щодо народження дослідника – родина Лип. Однак нещодавно, дослідники з'ясували, що насправді хлопчик народився у родині священнослужителя А. Геращенка та після смерті матері був усиновлений І. Липою [110]. Але обидві теорії зводяться до того, що громадського діяча виховував І. Липа - письменник, громадсько-політичний діяч та активний учасник «Братства тарасівців», погляди якого й вплинули на формування патріотичної особистості Ю. Липи.

Навчаючись в університеті Познані, Ю. Липа розвиває свою громадсько-політичну діяльність. За пропозицією цього юнака зі студентів та колишніх воїнів армій УНР і ЗУНР було створено таємне товариство «Чорне море», де юнак обійняв посаду ідеологічного консультанта. В умовах бездержавності українські емігранти на чолі з Ю. Липою не лише

відстоювали свою національну ідентичність, а й намагалися думати про майбутнє України [109].

З плином років, Ю. Липа розвивав свої ідею державності України і в подальшому запропонував союзний блок навколо Балтійсько-Чорноморську вісь з такими країнами, як: Білорусь, Польща, Литва, Латвія та Естонія. Це мали зробити для протидії російської експансії на захід. Балтійсько-Чорноморська вісь у такий спосіб повторювала б середньовічний шлях «із варягів у греки», надійно відокремлювала Центральну й Західну Європу з її цивілізаційними цінностями від «російської азійщини», забезпечувала збереження незалежності й сталий економічний розвиток країн-учасниць союзу [6].

Обґрунтовуючи майбутнє України як незалежної держави, Ю. Липа спирається на два вічних стрижня: перший – стрижень української землі, другий – стрижень українського духу. На думку ідеолога, наше геополітичне значення як нації визначається південно-північною віссю від Чорного моря до верхів'я Дніпра [109]. Така інтерпретація особливо важлива в той час, коли південь нашої країни окупований пострадянською Росією, а на півночі вона ж намагається привести залежну від неї Білорусь до складу «федеративної держави».

Ю. Липа вважав, що демократичне майбутнє для Росії можливе лише тоді, коли держава не витратить всі свої сили на утримання інших країн в покорі. За демократичної політичної системи та вільного розвитку виробничих і економічних відносин території за межами переважно європейських регіонів почнуть йти з Росії. Цей мислитель вважав простих росіян заручниками російської імперської ідеології [6]. Сьогоднішні події доводять, що наукове пророцтво Липи стало реальністю.

Варто зазначити, що політичні ідеї Ю. Липи залишаються актуальними в XXI столітті, після його смерті. В 1997 році створено міжнародну організацію ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан і Молдова), покликання якої - знайти альтернативу проросійській Співдружності Незалежних Держав

(СНД), з метою обмеження економічного впливу Росії в регіоні. Обговорюється також можливість поглиблення співпраці України з Польщею та країнами Балтії.

Ще одним із теоретиків і практиків українського націоналізму серед емігрантів – був Ю. Вассиян. У статті «До головних засад українського націоналізму» автор демонструє філософське підґрунтя українського націоналізму та розглядає його як природну реакцію населення на соціальні виклики [15, с.36].

Усі праці Ю. Вассияна носять патріотичний характер і написані задля розв'язання питань формування та розвитку української нації, а дослідник використовуючи відповідну наукову методологію підходить до цих питань з філософських позицій.

У своїх працях дослідник робить спробу легітимізувати державу як єдину можливість людського існування та надати їй апріорного характеру. Держава, на його думку, - це найвища сутність, яка легітимує життя і функціонування людини та суспільства і є основним компонентом історичного процесу [15, с.36].

Ю. Вассиян розглядав державу як основний компонент історичного процесу, а історичний процес - як процес зародження, становлення і функціонування держави [16]. Таке визначення історичного процесу пояснюється тим, що дослідник розглядає державу як вищу форму і вищий щабель людської соціальності, де всі компоненти людського буття існують у розвинутому вигляді і де знімається питання про взаємовідносини між людиною як окремою одиницею та суспільством як сукупністю людей. Пов'язуючи націю у з духовним розвитком людства, дослідник відводить їй більшу роль, ніж соціальним групам і соціальним інститутам, і визначає, що тільки на рівні держави суспільство може реалізувати себе як органічна спільнота, тісно пов'язана духовним буттям[16].

У своїх працях «Ідеологічні основи українського націоналізму», «Степовий Сфінкс», «Одиниця й суспільність», «Індивідуальність –

індивідуум» автор порушує питання про співвідношення людини як одиниці та суспільства як якісної спільності, виокремлюючи й визначаючи етапи розвитку людини як соціальної істоти [3, с. 195]. Він також намагається пояснити співвідношення понять «нація» і «суспільство» і встановити, що нація є вищим щаблем розвитку суспільства і, крім того, необхідною умовою соціальності.

Ю. Вассиян вважав такі соціальні цінності, як мова, звичаї, культура, релігія, спільність долі та родова свідомість, створюють націю - вищий рівень розвитку громади. В інших об'єднаннях людина може функціонувати за механічною схемою співіснування, але, ставши членом нації, вона може усвідомити себе як особливу людську істоту з багатим духовним світом, здатну змінити її життя. Тільки на рівні держави, з її національними ідеалами, людина може відчутти бажання реалізувати свій творчий потенціал [38].

Для особистості нація – це не місце проживання, не місце життя й існування, а певна ідеологія, що спонукає людей до добровільної діяльності в процесі формування держави, до участі в розбудові життя і прагнення перевершити себе [3, с. 198].

Таким чином, націоналістично зорієнтована українська політична думка в середовищі української еміграції в міжвоєнний період ХХ століття залишила по собі низку цікавих ідей і думок, які є актуальними і сьогодні.

У період після Другої світової війни продовжує розвиватись українська політична думка на еміграції, яку розвивають Д. Донцов Л. Ребет та націоналістично спрямована організація «двійкарі».

У цей період також продовжував працювати Д. Донцов, а коли почалося німецьке вторгнення, переїхав до Бухареста, де редагував журнал «Батава», а також писав статті і монографії.

В період Другої світової війни та післявоєнний період ідеї Д. Донцова еволюціонували. Уже в наступній після «Націоналізму» великій праці «Дух нашої давнини» він пише: «Населення єднає в націю ні спільність мови, ні

культури, ні однаковість матеріальної культури, а спільна історична пам'ять стосовно минулого, спільна воля в теперішньому і спільна мета відносно майбутнього» [32, с. 100]. Ці слова свідчать про те, що ідеальний момент у державотворенні Д. Донцова остаточно випередив момент матеріальний.

Теоретик вважав, що основою держави є нація, а національну свідомість треба підтримувати і зміцнювати на всіх рівнях суспільства. Він підкреслював, що національна свідомість має ґрунтуватися на ідеології, а не лише мати побутовий характер [31, с.37].

Загалом Д. Донцов був провідним діячем українського націоналізму в еміграції, який активно підтримував зміцнення національної свідомості та ідентичності і його метою було створення національної держави, заснованої на національній ідентичності.

Ще однією знаковою фігурою, яка проповідувала націоналізм в умовах еміграції був Л. Ребет, який у своїх політичних працях стверджував, що український народ має право на власну державу і кожен громадянин має за неї боротися. Він вважає, що український націоналізм має ґрунтуватися на демократії, верховенстві і права та відкритості до інших культур і суспільств [94, с.12].

Л. Ребет вважав, що демократія є головною причиною виникнення національної держави як основної форми національної політичної організації. Дедалі більше автор схилився до думки, що демократія на певному етапі свого розвитку призведе до існування стабільної та політично-розвиненої української держави, відкидаючи тезу про те, що з розвитком і поглибленням демократії напруженість між демократією та націоналізмом неминуче призведе до гострих конфліктів, та спричинить кризу у визвольному русі російського народу [94, с.12].

Л. Ребет також підтримував ідею національної чистоти і відкидав «чужі» культури та впливи. Він особливо критично ставився до «російської загрози» і звинувачував Росію в імперіалізмі та неповазі до українців, як до окремої нації [73].

Крім того, Л. Ребет є захисником української культури та української мови. Він підтримує ідею відродження української нації і вважає, що українська мова має бути державною мовою в Україні. Він переконаний, що українська мова повинна використовуватися в усіх сферах життя: освіті, культурі, політиці та громадському житті.

Науковець природно поєднував у собі теоретика держави і нації і практика революційної боротьби. Якнайточніше висловився про нього В. Маркус: «Наполегливість у праці, самодисципліна, строга академічність, об'єктивність в оцінках і висновках, здатність до аналізу і точного формулювання думки характеризували цього багатообіцяючого вченого» [53].

У своїй книзі «Теорія нації» автор пояснює необхідність національної революції для досягнення незалежності та національної реконструкції в Україні. Він стверджує, що революція повинна бути мирною і демократичною, але для досягнення цієї мети слід використовувати всі необхідні засоби [75].

Зокрема, автор вивчав і засвоював теорію і практику демократії у світі, насамперед у США, яка поступово проникала у виснажені війною регіони Європи. Пізнавши і засвоївши всі принади демократії, Л. Ребет твердо стояв на позиціях українського націоналіста, який вважав своєю місією подолання російського шовінізму, здобуття національної незалежності та ліквідацію загрози комуністичного тоталітаризму.

Політик-публіцист добре знав, що друковане і усне слово є головним засобом організації народу проти рабства, поширення ідей визвольного руху, роз'яснення і поширення концепцій та програм цього руху серед власного народу і світової громадськості. Цю відповідальну місію він виконував з ентузіазмом, пристрасстю і сумлінністю.

Конфлікт між Л. Ребетом і С. Бандерою розпочався одразу після війни і стосувався резолюції III Надзвичайного збору ОУН про демократизацію ОУН. Цей конфлікт врешті-решт призвів до розколу в організації, і в лютому

1954 року, не досягнувши компромісу, Л. Ребет і З. Матла почали формувати ОУН(з), тобто закордонну ОУН. Організація була також відома під назвою «двійкарі», на честь двох її засновників. Це була невелика група українських націоналістів, але інтелектуально це була дуже сильна організація [108].

Вони заснували тенденцію до лібералізації ідей, боротьби за права людини і громадянина в країнах, які протистояли радянському тоталітарному режиму. Доповнення відбивали проблеми визначення внутрішнього державного устрою української держави, її демократичну концепцію, підкреслення соціальних моментів у ділянці землеволодіння й акцентування державного контролю за ключовими економічними секторами

Відправною точкою ОУН(з), як і для інших націоналістичних організацій є концепція нації, що розуміється як найвищий різновид спільноти. За цією концепцією, нація має свою історію, культуру, мову та ідентичність, які відрізняють її від інших націй. Представники організації розглядали українців як окрему націю, яка має право на самовизначення та відновлення своєї державності [108].

Національна ідентичність не вимагає кровного чи етнічного походження, не через спільне походження, а через те, що переконання та соціально-психологічна свідомість вважаються елементами у формуванні національності. Тобто, українцем може бути кожен, хто хоче ним бути [38].

Проекція поглядів Л. Ребета на українське населення була визнана керівництвом КПРС вкрай небезпечною, оскільки була несумісною з радянською ідеологією, і у жовтні 1957 року він був убитий агентом КДБ Б. Сташинським.

Загалом, політичні ідеології емігрантів після Другої світової війни були різноманітними і склалися з різних течій, що відображали різні погляди на майбутнє своєї країни і світу в цілому. Багато емігрантів закликали до повалення комуністичного режиму в Радянському Союзі та встановлення демократичної влади, що було спільною метою багатьох представників, які розглядали та поширювали націоналістичні настрої в еміграції.

3.2. Питання націоналізму в творчості шістдесятників та Українсько-Гельсінської спілки.

Шістдесятники – культурний та інтелектуальний рух, що мав місце в Радянському Союзі в 1960-х роках. Основною ідеєю руху був розвиток культури та ідентичності українського народу, які зазнали великих труднощів у радянський період.

Основна ідея шістдесятників полягала в тому, що національна свідомість є передумовою відродження національної культури та національної ідентичності. Вони наголошували на необхідності культурного націоналізму, який зосереджувався на розвитку національної культури та національної ідентичності.

Однією з головних тем представників течії була роль національних мов у культурному та суспільному житті. Вони відстоювали право кожної країни вільно використовувати свою мову і просували ідею вивчення мови як важливого елемента національної ідентичності.

Шістдесятники наголошували на необхідності поваги до прав людини, включаючи право на самовизначення та свободу слова. У своїй літературній діяльності вони критикували порушення прав людини радянським режимом та репресивну політику щодо етнічних меншин. М. Горинь згадує: “Мені здається, що ніколи в історії України поезія не використовувалася для політичної боротьби з існуючим режимом так інтенсивно, як тоді” [8].

Загалом, шістдесятники відстоювали ідеї національної ідентичності та культури, але не підтримували націоналістичну політику [78]. Вони наголошували на культурному націоналізмі, який зосереджувався на розвитку культури та національної ідентичності. Шістдесятники розуміли важливість національної ідентичності та відстоювали право націй вільно визначати власне майбутнє, але не підтримували ворожнечу чи дискримінації щодо інших націй [78].

Одним з яскравих представників шістдесятництва був В. Чорновіл, який в своїх поглядах відстоював державотворчі ідеї та протягом багатьох років боровся за незалежність України та був провідником українського національно-демократичного визвольного руху. Навчаючись на філологічному факультеті він розумів, що достатню кількість років жив у брехні сталінського режиму.

У молодого активіста з'явилася ідея громадського контролю над владою, щоб боротися з беззаконням сталінської епохи: «Тільки найширший контроль громадськості, тільки дальша послідовна демократизація життя може бути гарантією проти повторення сваволі й беззаконня» [103, с.207]. Так він поступово став на шлях націєтворення, боротьби за створення морально здорового суспільства, абсолютно відмінного від попереднього. Він відстоював національну ідею та національну гідність, яка довгий час перебувала на межі принизливого краху.

Для В. Чорновола націоналізм не має нічого спільного з екстремізмом чи шовінізмом і вважається нормальним і природним явищем у національному русі. Він хотів побудувати сильну і незалежну Україну, самостійну державу, яка могла б на рівних взаємодіяти з іншими країнами. Водночас В. Чорновіл був переконаний, що національна ідентичність має ґрунтуватися на принципах гуманізму, рівності та солідарності [95].

В. Чорновіл виділяв два види націоналізму – жертвний націоналізм і кар'єрний націоналізм, а саме поняття «націоналіст» він трактував так: «це патріот своєї Батьківщини» [69].

Термін «жертвний націоналізм» описує його концепцію національного руху [69]. На думку теоретика, національний рух має ґрунтуватися на самопожертві та відданості нації, що вимагає від кожного учасника руху готовності до самопожертви заради спільної мети - незалежності та процвітання України.

Термін «кар'єрний націоналізм» відображає концепцію націоналізму, яка була притаманна В. Чорноволу та його партії «Народний Рух

України» [69]. Відповідно до цієї концепції, націоналізм має ґрунтуватися на політичній боротьбі та здобутті влади для захисту національних інтересів, і ця влада має належати національній еліті, яка добре розуміє національні інтереси і готова працювати на благо країни [95].

В. Чорновіл активно виступав проти політики Російської імперії та радянського режиму, які придушували українські національні рухи та культуру. Тому для громадського діяча націоналізм був необхідним засобом збереження національної ідентичності та незалежності України [19].

Ще одним з представників руху шістдесятників був І. Дзюба, який популяризував націоналістичні настрої серед українського населення, навіть в період постійних утисків та доносів під час панування радянського режиму.

Політичні погляди І. Дзюби можна охарактеризувати як національно-демократичні та прогресивні. У своїх творах і виступах він виступає за незалежність України від радянського союзу, збереження і розвиток української культури та української мови.

У своїй праці «Інтернаціоналізм чи русифікація» автор приділяє увагу значенню так званого національного питання, і таким поняттям як «російський шовінізм», «національні обов'язки», «національна свідомість», «український буржуазний націоналізм», «національне почуття» тощо. Він підкреслив, що національна боротьба - це боротьба всієї нації, боротьба кожного громадянина, а тому ніхто не має права мовчати, коли бачить « щось недобре» [30, с.37].

У книзі «Інтернаціоналізм чи русифікація?» І. Дзюба стверджує, що комуністична партія зі сталінських часів зайняла позицію головної російської сили. Автор базує свою аргументацію переважно на цитатах з праць В. Леніна та документах комуністичної партії радянського союзу 1920-х років. Він вважає, що політика КПРС, зокрема щодо України, суперечить основним інтересам українського народу, і знаходить вихід у поверненні до принципів ленінської національної політики [30, с.122].

У своїх працях І. Дзюба висловлював підтримку українській національній ідентичності та необхідності захисту української мови як частини культурної спадщини. Він присвятив себе збереженню культурної спадщини українського народу та розумінню української історії та культури як невід'ємної частини історії людства загалом.

Деякі його погляди можна інтерпретувати як русофобські, особливо в контексті критика радянської політики. І. Дзюба вважав, що українці повинні мати право на збереження своєї культури і мови, а також на самовизначення і політичну незалежність. Це можна вважати націоналістичним підходом, але його погляди також ґрунтувалися на ідеї інтернаціоналізму, яка базується на розумінні та повазі до інших країн і культур.

Комуністична влада оголосила “Інтернаціоналізм чи русифікацію?” антирадянським твором, а його поширення, зберігання чи навіть просто читання – кримінальним злочином. Самого І. Дзюбу залишили без роботи, виключили зі Спілки письменників, переслідували КДБ і ув'язнили на 18 місяців у 1972 році [36, с.540].

Отже, погляди І. Дзюби не можна однозначно віднести до націоналізму чи русофобії. Його погляди ґрунтувалися на інтернаціоналістичних ідеалах та розумінні культурної спадщини українського народу, а критика радянської політики була спрямована на утвердження права українського народу на культурну самобутність та політичну незалежність.

Л. Лук'яненко був відомий своїми антиколоніальними поглядами та боротьбою за незалежність України. Його політичні погляди матеріалізувалися на початку ХХ століття, у 1950-х роках, коли він прийшов до висновку, що необхідно боротися за незалежність України і що він повинен присвятити цьому своє життя. Для цього йому потрібно було очолити уряд, а оскільки влада була зосереджена в руках правлячої партії, він повинен був дотримуватися партійної ідеї. У 1956 році відбувається переорієнтування його політичного шляху з партійного на підпільну боротьбу [51, с.100].

У своїх ідеях Л. Лук'яненко виступав проти ідеї радянського колоніалізму і закликав до звільнення від радянської системи та здобуття Україною незалежності. Він відстоював ідею національної самодостатності та духовної незалежності [19].

У своїх виступах та інтерв'ю Л. Лук'яненко завжди наголошує на необхідності боротьби за національну незалежність України та захист прав людини. Він вважає, що Україна має бути незалежною і вільною країною, і що всі громадяни мають право на свободу вираження поглядів і переконань [45].

Л. Лук'яненко разом з іншими інакомислячими у 1959 році створив Українську робітничо-селянську спілку (УРСС). [97, с.172]. Головним завданням якої, було об'єднання українських робітників, селян та інтелігенції для боротьби за національне визволення та зміну соціально-економічного ладу в Україні. Організація виступала за створення національної держави, яка б гарантувала право народу на самовизначення та звільнення від колоніального гніту.

УРСС також мала на меті сприяти соціально-економічному розвитку України шляхом захисту прав робітників і забезпечення гідних умов праці та життя. Представники спілки брали активну участь у масових протестах проти антиукраїнської політики радянського уряду і вимагають поваги до української національної культури та історії.

Л. Лук'яненко був одним з лідерів національно-визвольного руху у 1960-1970-х роках ХХ століття. Новий етап у правозахисній діяльності громадського діяча розпочався у 1976 році, коли він став одним із засновників Українсько-Гельсінської спілки з прав людини. Проте у грудні 1977 року його засудили більш ніж на 20 років ув'язнення за свою діяльність спрямовану на незалежність України, в 1988 році М. Горбачов видав наказ про його помилування.

Активіст вважає, що майбутнє України цілком залежить від успіху перебудови. Для України, на його думку, перебудова означає не тільки

подолання несправедливого суспільного ладу, але й життя і смерть самої української держави. Він вважає, що завдання УГС - зустрічатися безпосередньо з робітниками і роз'яснювати їм проблеми України та поточні пріоритети. Метою боротьби була побудова незалежної, соборної, демократичної, легітимної та самобутньої України [23].

Незважаючи на встановлення жорстоких репресивних режимів у радянському союзі та Україні, дисидентський рух не лише не припинився, а навпаки, досяг свого апогею. Цьому сприяло, зокрема, підписання знаменитої Гельсінської угоди.

Основним напрямом своєї діяльності Українсько-Гельсінська спілка вважала захист національних прав. «Без свободи нації справжнє забезпечення свободи особи неможливе», - наголошувалося в її «Декларації принципів» [27]. Однак на цьому етапі немає прямого натяку на повну українську державність, лише те, що відновлення української державності, яка сьогодні існує лише на папері, стане головною гарантією економічних, соціальних, культурних, громадянських і політичних прав як для громадян України, так і для національних меншин, які проживають в Україні.

Своїм головним завданням УГС вважала доведення до відома урядів країн-учасниць і світової громадськості фактів порушень на території України. Особливо важливим є пункт Декларації проте, що УГС вивчатиме факти порушень прав людини щодо українців, які проживають в інших республіках, а також про те, що вона базуватиме свою діяльність на гуманітарних і правових, а не на політичних мотивах. Вище викладене свідчить проте, що Декларація УГС повністю не відповідала політиці, яку проводило кремлівське керівництво та його українські прислужники, які не прагнули дотримуватися міжнародних угод, прийнятих у Гельсінках[23].

Генерал-майор П. Григоренко потрапив до УГС завдяки своїй критиці сталінізму та політики Л. Брежнєва. У своїх виступах і публікаціях громадський діяч наголошує на необхідності боротися за національну незалежність України та відстоювати права українських громадян. Він

переконаний, що Україна має бути незалежною і вільною країною, де всі громадяни мають право вільно висловлювати свої думки і переконання, засуджуючи цим політику правління СРСР [74].

П. Григоренко порушив питання про національне гноблення в СРСР. Одним з своїх покликань активіст вважав, захист чеченців, євреїв, вірмен, месхетинців, німців Поволжя, і багатьох інших, а також невпинно боровся за право корінних жителів Криму жити на своїй батьківщині [26].

Його син Андрій писав: «Покійний генерал був і залишається символом толерантності, символом істинного патріота, який не тільки не забуває про біль свого народу, але так само безкорисливо відгукується на біль інших народів» [67].

Він проголошує, що Радянський Союз – це спадкоємець Російської колоніальної імперії, а радянська держава лише модифікувала її структуру, замінивши колонії радянськими республіками, поставивши на чолі представників різних національностей, а царя та дворянство – партією [42].

Публіцист підтримує ідею української держави, заснованої на демократії та правах людини. Він вважає, що Україна повинна відродити власну культуру і мову та відкинути імперіалістичне втручання і колоніалізм.

Публічно П. Григоренко критикував етнічну та релігійну політику комуністичного режиму в Україні, а також порушення прав людини та політичні репресії [67]. Однак він ніколи не пропагував насильницький націоналізм і завжди наголошував на важливості мирного співіснування між різними етнічними групами та націями [26].

Досить відомим представником УГС є М. Руденко, який різко засуджував політику комуністичної партії і в контексті захисту прав людини та демократичних цінностей розповсюджував свої націоналістичні погляди. У своїх промовах він наголошував на необхідності відстоювати права українського народу на свою мову, культуру та історичну пам'ять і виступив проти спроб Російської імперії придушити український народ і культуру [9].

Представники УГС висунули вимоги щодо захисту прав людини та демократичних принципів відповідно до європейських стандартів. М. Руденко також висловив свої погляди в контексті розвитку громадянського суспільства та українського політичного плюралізму [74].

Громадський діяч, активно засуджував масові політичні репресії, що практикувалися в радянських країнах, підконтрольній комуністичній партії. Він заявив, що ці репресії призвели до порушення прав і гідності людини та знищення інтелектуального потенціалу країни. Також М. Руденко засуджував дії комуністичного керівництва в Україні, зокрема, щодо політики голодомору, коли уряд СРСР намагався позбавити українців хліба та знищити національну свідомість [9].

Загалом можна зазначити, що націоналістичне мислення М. Руденка в контексті УГС було значною мірою пов'язане з ідеєю захисту прав людини та демократії, зберігаючи при цьому національну орієнтацію та прагнення до національної свободи. Необхідність захисту прав людини та демократії була однією з головних тем його роботи як члена Українсько-Гельсінської групи.

Отже, шістдесятництво на території України відіграло важливу роль в історії країни. Цей період характеризувався змінами в політичній, правовій, економічній та соціальній сферах. У політичному плані період розвитку шістдесятництва в Україні відбувалися масові страйки і демонстрації, створювалися таємні організації, такі як Українська робітничо-селянська спілка, Українсько-Гельсінська спілка, для боротьби за українську національну незалежність.

Однак радянський режим не дозволяв вільної політичної діяльності та самовираження, що призвело до репресій представників шістдесятництва. Загалом, репресії в 1960-х роках в Україні відображали загальну політику радянського режиму, спрямовану на боротьбу з опозицією та забезпечення ідеологічного конформізму. Тим не менше, представники шістдесятництва залишили значний вплив на українське політичне та культурне життя, а їхні ідеї та ідеали живуть в українському суспільстві й дотепер.

3.3. Проблема націоналізму в сучасному українському політологічному дискурсі.

До 2013 року більшість населення були стурбовані наявністю робочих місць, економічним добробутом і виживанням, а кордони національної приналежності були досить невиразними. Лиш перед виборчим процесом українські політичні еліти ініціювали фальшивий розкол навколо мови, релігії, геополітичного напрямку, щоб активізувати електорат.

Восени 2013 року в Україні розпочалися масштабні протести, які привернули увагу міжнародної спільноти і стали символом боротьби за демократію та свободу. Ці події отримали назву «Революція Гідності». Українці з усіх регіонів країни зібралися на Майдані Незалежності в Києві, щоб висловити свій протест проти режиму Януковича.

Основною причиною протестів стала відмова уряду В. Януковича підписати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. На протести зібралися люди різного походження, віросповідання, соціального становища, сексуальної орієнтації, расової приналежності тощо, проте об'єднані однією ідеєю – суспільні та політичні зміни, а також зміна геополітичного напрямку країни.

Вже взимку 2014 року, російський президент В. Путін, ввів війська та окупував Кримський півострів, а навесні 2014 року, ним було введено війська на територію Донеччини та Луганщини, для боротьби з так званими «українськими нацистами», вісім років потому 24 лютого 2022 року президент РФ під приводом «спеціальної військової операції» на всій території незалежної України, мета якої полягає начебто у «денацифікації» та «демілітаризації», проте під цим гаслом та назвою завуальовано справжнє винищення українського народу та задоволення власних імперських амбіцій.

У своєму зверненні до російського народу 24 лютого 2022 року В. Путін сказав, що метою є «захист людей», які «зазнали знущань і геноциду

протягом останніх восьми років» [76]. Але насправді, В. Путін спрямував свою агресію на збереження і консолідацію влади в Російській Федерації та забезпечити реалізацію своїх політичних і економічних інтересів.

Поштовхом для проведення «спеціальної військової операції» на території України стало виникнення ультраправих угруповань в Україні, які заявили про відродження Організації українських націоналістів(ОУН): Правий Сектор, Національний корпус (який згодом змінив назву на «Патріот України»), окремий загін спеціального призначення НГУ «Азов», який з моменту його виникнення не дуже вітався на території Росії. А станом на сьогоднішній день на території Російської Федерації, об'єднання «Азов» визнане Верховним Судом Російської Федерації терористичною організацією, і найпершим чинником роботи пропаганди, яка постійно стверджує що «Азов» - це нацистське угруповання, на чолі якого стоїть Президент України, але існування націоналістських угруповань, не робить уряд країни неонацистським [10].

Останніми роками рівень громадянського націоналізму почав зростати. Підйом ідей націоналізму в українському суспільстві розпочався після Революції Гідності, що відбулася в 2013-2014 роках, і з роками лише посилювався.

В 2015 році соціологічною службою Центру Разумкова було проведено опитування респондентів, по всій території України, крім тимчасово окупованих територій, участь взяли 2007 респондентів.

На запитання «Як ви ставитеся до ідеї відокремлення Вашої області (регіону) від України і приєднання до іншої держави?» 2,0% респондентів дали позитивну відповідь, і 87% респондентів відповіли негативно, а на питання «Як Ви ставитеся до ідеї відокремлення південно-східних областей від України і приєднання їх до Росії», 2,4% респондентів дали позитивну відповідь, натомість 85,1% не виразили позитивного ставлення до цієї ідеї [64]. І цей показник, доводить твердження про те, що переважна

більшість населення налаштоване проти територіального відокремлення окремих регіонів, і вважають націю найвищою формою суспільної єдності.

У 2015 році 56% українців вважали українську націю сукупністю всіх громадян. Це на 17 відсотків більше, ніж у 2007 році, свідчать дані опитування Центру Разумкова [63, с.3]. Це говорить про те, що українці почали проявляти більшу лояльність до держави та мають сильніше громадянське суспільство. Деякі етнічні елементи посилюються через російську агресію проти України. Відмовляючись від російської культури, яка століттями панувала на українському просторі, багато українців повертаються до свого коріння.

Іншим проявом націоналізму є готовність захищати свою країну у випадку війни. Якщо раніше це питання мало гіпотетичний характер, то в цьому опитуванні, враховуючи сучасну ситуацію фактичної війни з Росією, воно було поставлене прямо: «Чи готові Ви захищати свою країну?». До захисту своєї країни виявилися готовими 50% опитаних, з них 18% – зі зброєю в руках, 32% – участю у волонтерському русі. Не готові – 31%, 19% не змогли відповісти на питання [63, с.4].

На початку 2022 року, націоналізм в Україні максимально зміцнився, поштовх цьому дало російське вторгнення на територію суверенної України.

Під час російського вторгнення в Україну у 2022 році відбулося значне посилення проукраїнської позиції всередині України. В інших європейських країнах український прапор використовується для демонстрації підтримки української справи під час війни.

Пропаганда кремля дуже швидко почала маніпулювати поняттями та повністю ототожнила поняття “нацизм” і “націоналізм”. Кремлівська пропаганда регулярно використовує такі поширені терміни, як «націоналізм», «фашизм» і «радикалізм», щоб створити ілюзію того, що український уряд і суспільство здатні просувати націоналістичні ідеї, які тяжіють до екстремізму і загрожують міжнародній стабільності.

Але якщо розібратися в терміні «націоналізм», то можна зрозуміти, що націоналізм - сповідує відданість та вірність своїй державі та нації в цілому, її незалежність та право на самовизначення і свободу від зовнішніх втручань, на відміну від нацизму, який заснований на основі біологічного расизму, та ґрунтується на «легендах» про історичну велич своєї нації.

Тож, в історичній площині існують різні прояви та типи націоналізму. Націоналізм може бути і демократичний і авторитарний, спрямований у майбутнє і орієнтований у минуле, соціалістичний або реакційний, він може бути складником імперіалізму та антиімперіалізму [90, с.30]. Виходячи з цього, існують позитивний та негативний підходи, які трактують націоналізм та його роль в існуванні суспільства неоднозначно.

Прихильниками позитивного підходу націоналізм трактується як рушійна сила державотворення та самоідентифікація нації. Натомість негативний підхід доводить, що націоналізм має екстремістські прояви, коли нація, стає об'єктом культу. Дійсно, якщо екстремістські групи беруть до уваги етнос, як об'єкт фетишизації, то він вже матиме негативний вплив та екстремістські прояви, але прирівнювати націоналізм до нацизму доводів немає.

Український націоналізм має давні традиції свого існування, витоки якого походять ще з часів Т. Шевченка, який в своїх віршах поєднував цінності людини та нації, державної незалежності та власної культури, а Д. Донцов в своїх працях переконував, що єдиною філософією для виживання помираючої нації є націоналізм [50, с.412].

Вбираючи немислимо об'ємну характеристику особи і творчості Д. Донцова у стислу форму одного речення, автор «Декалога українських націоналістів» С. Ленкавський підсумовував: «Він своїми творами формував здоровий боекдатний тип української людини, позбавивши її традиційної беззубости, хитливости, м'якості й безхребетности» [46, с.276].

Український націоналізм сьогодення є рушійною силою спротиву та боротьби української нації за свою самобутність проти країни-агресора, і в

свідомості російського правління та населення ця боротьба означає будь-які дії, позицію чи політику антиросійськими. Справляє враження на це «українізація» в усіх сферах життя громадян, рішучість та безпосередньо спроби України увійти в склад НАТО та Європейського Союзу, сприяння історичній пам'яті, яка майже повністю розділяє минуле України та Російської Федерації.

Український націоналізм виявляється не лише в прихильності до всього українського – мови, культури, національного одягу, хоча й зараз ці етнічні елементи стрімко посилюються, через російську агресію, спрямовану на Україну та її населення. Українці відмовляються від російської музики, кіно та багато іншого, які споконвіку панували в культурному просторі.

Наразі українська культура процвітає, як ніколи раніше. Все частіше, в сучасному кіно, музиці, театрі присутні традиційні українські фольклорні мотиви. На сьогоднішній день, українським суспільством актуалізовано більшість українських пісень минулого, літературних творів, а також все більшої популярності набувають сучасні українські виконавці, які пишуть свої пісні українською мовою, задля підняття бойового духу та націоналістичних настроїв.

Також важливою ознакою приналежності до нації є мова. На тлі війни, яку розпочав кремль, відбулося безпрецедентне єднання українців, не лише в політичних питаннях, але й в мовних. Використання рідної мови, особливо в школах і в державному секторі, є важливим для збереження нашої культурної спадщини та національної ідентичності.

Історично українська мова мала дуже складну долю на території України. Її придушували і забороняли в різні періоди, в тому числі під час радянської епохи та російської окупації Криму і східної частини України. Спроби заборонити або придушити використання української мови здійснювалися такими способами, як репресії, виселення та заборона видання книг і газет українською мовою.

За даними соціологічної групи «Рейтинг» за останнє десятиліття спостерігається стала динаміка зростання кількості тих, хто вважає українську мову рідною: з 57% у 2012 році до 76% у 2022 році [107]. Єднання суспільства, через військове вторгнення РФ, мало вплив і на статус мови у суспільстві. Сьогодні абсолютна більшість (83%) за те, щоб українська була єдиною державною мовою в Україні. Така думка домінує в усіх макрорегіонах, вікових та мовних групах [107]. Однак дехто може продовжувати відчувати, що українська мова не отримує достатньо підтримки, особливо в регіонах з високою концентрацією російськомовного населення.

Проте, виходячи з результатів соціологічних опитувань, можна стверджувати, що тенденція розвитку націоналістичних настроїв в мовному питанні стрімко зростала, починаючи з 2014 року, а після російського вторгнення на територію України – зросла ще більше. І держава гарантує захист права на використання української мови та продовжує підтримувати її як важливу складову української культури та ідентичності.

Український націоналізм виявляється не лише в фольклорних або мовних мотивах, але й в політичній свідомості українців. Політична свідомість — це система знань, оцінок, настроїв і почуттів, за допомогою яких відбувається усвідомлення політичної сфери суб'єктами — індивідами, групами, націями тощо [104].

Політична свідомість українців сьогодні формується під впливом сучасних викликів і загроз, а національна єдність і самосвідомість є ключовими елементами успішної боротьби за свободу і незалежність.

Раніше політична свідомість була спрямована на створення незалежної української держави, а вже опісля незалежності – на розвиток держави. Сьогодні політична свідомість громадян спрямована на захист суверенітету та незалежності України, захист свободи співгромадян. В подальшому вона має спрямовуватись на відбудову та розвиток України.

Український народ, після Майдану почав відроджувати свою національну ідентичність, національну культуру, традиції, мову, і це спостерігалось з плином років. Якщо в 2012 році українська мова була рідною для 57% відсотків опитаних респондентів, то після вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року вже 76% респондентів вважають українську мову рідною, і рівень самоідентифікації українського суспільства поступово, але стабільно зростає [107].

Повномасштабне російське вторгнення на територію української держави, спровокувало піднесення націоналістичних ідей, не лише від ультраправих груп, які було створено в Україні під час Євромайдану, котрих так боявся В. Путін, а й серед всього населення України.

Але науковці досі не можуть дійти спільного висновку, щодо націоналізму та постійно дискутують щодо сучасного українського націоналізму, так С. Плохій, вважає: «Для України російська агресія порушила фундаментальні питання про її подальше існування як єдиної країни, державну незалежність та демократичні основи її політичних інститутів. В творенні української політичної нації величезну роль мають історія, етнічне походження, мова та культура. Українське суспільство здивувало й себе, і світ, прочитавши свою історію в спосіб, який забезпечив подальше майбутнє своєї країни» [68, с. 444].

Автор розуміє, що націоналізм для українського суспільства означає відчуття належності до своєї країни та прагнення захистити її незалежність. Історія, етнічне спадкування, мова та культура є важливими елементами, які сприяють формуванню та зміцненню національної свідомості.

Натомість, О. Поліщук стверджує: «Для існування політичної нації в Україні потрібно чітко визначити її ознаки: існувати політична нація може лише у демократичній державі; одним із найголовніших елементів політичної нації є панування громадянського суспільства, верховенства закону та поваги до прав людини; рівність прав титульного етносу із іншими етносами, що проживають на території держави; кожний громадянин бере участь у

політичному процесі або безпосередньо, або опосередковано; громадян між собою об'єднують спільні цілі, спільні інтереси, одна мета» [70, с. 170-171].

Націоналізм в цьому контексті розглядається як прагнення до збереження і розвитку політичної нації, засноване на принципах демократії, прав людини і рівноправ'я. Він підкреслює важливість громадянської самосвідомості, національної ідентичності та спільності цілей та інтересів, що сприяє консолідації суспільства і формуванню єдиної політичної спільноти.

«Український націоналізм формується, не зважаючи на тиск з боку Російської Федерації, як держави диктатора, з одного боку, і демократичної Європи з іншого» - констатують В. Гальченко, О. Костюшко [41, с. 184-186]. Виходячи з цього твердження український націоналізм виникає і розвивається, незважаючи на зовнішні впливи і тиски. Автор вказує на дві основні сили, які впливають на український націоналізм: диктаторську РФ і демократичну Європу.

В свою чергу С. Чередниченко та Я. Віхляєва запевняють: «Після державного перевороту 2014 року український націоналізм став офіційною державною ідеологією в Україні. Однією з характерних її особливостей є готовність застосування силових заходів для забезпечення національної монолітності країни» [102, с. 351]. Це твердження відображає погляд авторів на націоналізм як ідеологію, що акцентує увагу на національних інтересах, національній самостійності та готовності захищати їх силою, якщо потрібно.

З усіх тверджень можна зробити спільний висновок, що націоналізм у контексті України має сильний вплив на формування ідентичності та політичної ситуації в країні. Науковці зазначають, що націоналізм в Україні включає елементи історії, етнічного походження, мови, культури, а також готовність до захисту національних інтересів та єдності, інколи навіть за допомогою силових засобів. При цьому, існують різні інтерпретації щодо ролі націоналізму, його зв'язку з державною політикою, демократичними принципами, громадянським суспільством та правами людини.

Націоналізм в Україні є суттєвим фактором формування ідентичності та політичної ситуації в країні. Репресії в 1960-х роках під час шістдесятництва обмежували вільну політичну діяльність, але ці представники залишили помітний вплив на українське політичне та культурне життя. Націоналізм в Україні включає історичні, етнічні, мовні та культурні аспекти, а також готовність до захисту національних інтересів та єдності.

Націоналізм, як феномен теоретичного та ідеологічного дискурсу, в Україні має свої особливості і контекст, які визначаються історичними, соціокультурними та політичними умовами країни. У контексті середини ХХ-початку ХХІ століття в Україні націоналізм став важливим інструментом мобілізації та підтримки національної ідентичності, особливо під час процесу національного відродження після розпаду Радянського Союзу.

Однак, націоналізм також має свої ризики та виклики. У деяких випадках, націоналістичні настрої можуть сприяти появі етнічних конфліктів, соціальної дискримінації та ексклюзії. Крім того, ідеологічний дискурс націоналізму може ставати підставою для популістичних та авторитарних політичних рухів, що підштовхує до політичної розділеності та соціальної нестабільності.

Тому важливо знайти баланс між націоналізмом як інструментом формування національної ідентичності та підтримки національних інтересів, і забезпеченням громадянських свобод, рівноправності та демократичних цінностей. Ідеологічний дискурс націоналізму має бути підданий критичному аналізу, а його реалізація повинна базуватись на принципах правової держави, захисту прав людини та розвитку громадянського суспільства.

Загалом, українська політична думка потребує постійного вивчення і розуміння феномену націоналізму, його історичних коренів та сучасних проявів. Тільки шляхом глибокого дослідження та об'єктивного аналізу можна зрозуміти роль націоналізму в українському суспільстві і його вплив на політичний розвиток країни.

ВИСНОВКИ

Теорія націоналізму в історії політичної думки України є актуальною темою, яка дозволяє краще зрозуміти процеси формування національної ідентичності та політичних поглядів українського народу протягом історичного шляху розвитку держави. З'ясування змісту, виникнення та еволюції націоналістичних ідей у політичній думці України є необхідною передумовою для глибокого аналізу політичної, культурної та соціальної динаміки країни.

У результаті дослідження було отримано наступні висновки:

1. Упродовж кінця XVIII і початку XIX століття суспільно-політичне становище українських земель відіграло важливу роль у формуванні націоналістичних ідей. Цей період був визначений рядом факторів, які вплинули на розвиток національної свідомості українського народу. Особливу роль в цьому процесі відіграли інтелігенція та мислителі, які своєю діяльністю стимулювали формування національної ідентичності.

Важливими аспектами цього процесу були діяльність різних товариств, які зосереджувалися на вивченні української культурної та мовної спадщини. Ці діячі звертали увагу на унікальність українського народу і викликали домінуючий імперіалістичний наратив, який намагався придушити ці національні ідентичності. Їх акцент на важливості національної ідентичності відкривав шлях для розквіту потужного українського націоналістичного руху наприкінці XIX століття.

Дослідження діяльності товариств, таких як «Руська трійця», Кирило-Мефодіївське товариство та «Громада», розкриває їхню роль у створенні підвалин для національної свідомості українського народу. Ці організації впливали на формування національної ідентичності, поширюючи інформацію про українську культуру, мову та історію. Вони виконували важливу роль у

пробудженні патріотичного духу та впровадженні національних цінностей серед українського населення.

2. Проблема визначення понять "нація" та "націоналізм" є складною та актуальною в сучасному світі. Ці терміни мають різне значення для різних країн і культур, і відсутність загальноприйнятого визначення ускладнює дискусії та дослідження в цій сфері.

Україна, як і багато інших країн, має свою національну ідентичність, що вплинуло на розвиток націоналізму в країні. Українці протягом століть переживали періоди переслідувань та заборон на свою культуру, мову та історію, що спричинило появу національної самосвідомості та активізацію націоналістичних рухів.

Національна ідентичність українців базується на традиціях та культурній самобутності народу. Виступаючи за свої національні вимоги, українці акцентують увагу на збереженні та розвитку своєї національної культури, мови та історії.

3. Українські мислителі наприкінці XIX та в середині XX століття розробили ідеї державності та національного відродження, які мали суттєвий вплив на формування національної самобутності та розвиток національної ідеї. Одним з головних напрямків була ідея національної державності, яка включала створення незалежної країни з українською мовою та культурою як основного компонента.

Одним з представників цих ідей було Братство Тарасівців, які підтримували концепцію національної держави з українською мовою та культурою. Ідеї національної держави відтак розвивали також М. Міхновський та Ю. Бачинський, які висловлювали прагнення до незалежності нації. В цей період український націоналізм спрямовувався на підтримку української мови та культури, боротьбу за національну незалежність та створення самостійної української держави.

Розглядаючи різновиди українського націоналізму в цьому періоді, варто зазначити, що вони розвивалися в різних соціальних та політичних

умовах, і кожен з них мав свої принципи та ідеї. Проте, вони об'єднувалися загальною ідеєю національного відродження та розвитку української державності. Всі ці різновиди українського націоналізму мали вплив на розвиток культури, літератури, мистецтва та політики України.

В цілому, політичні погляди українських мислителів цього періоду, що стосувалися державності та національного відродження, були визначальними для формування української національної ідеї та національної самосвідомості.

Націоналістичні погляди цього періоду були важливою складовою ідеї національного відродження. Український націоналізм того часу мав на меті забезпечення збереження української мови, культури та ідентичності, боротьбу за національну незалежність та створення незалежної української держави.

4. Націоналізм, як феномен теоретичного та ідеологічного дискурсу середини ХХ-початку ХХІ століття в українській політичній думці, має свої особливості та специфіку. Він є складним та багатогранним явищем, яке відображається у формуванні національної ідентичності та політичних установок українського народу.

Він сформувався під впливом різних історичних, політичних та культурних факторів. Одним з ключових факторів розвитку націоналістичної думки в Україні стали українські іммігранти, які втілили свої націоналістичні погляди в ідеях та руху. Їхня присутність та вплив сприяли поширенню націоналістичних ідей в Україні.

Важливим етапом у розвитку українського націоналізму стало становлення та діяльність Українсько-Гельсінської спілки. Їхні погляди та ідеї націоналістичного спрямування виявили велике значення у формуванні українського націоналізму, зокрема в умовах змін, що відбулися в Україні після отримання незалежності від Радянського Союзу.

Варто зазначити, що націоналізм української політичної думки має різні форми та напрямки політичної діяльності. Водночас, усі ці напрямки

спрямовані на розвиток національної свідомості, збереження та підтримку української мови та культури. Розглядаючи історичний досвід формування українського націоналізму та конкретні ідеї націоналістичних діячів, можна стверджувати, що націоналізм української політичної думки відігравав і продовжує відігравати важливу роль у визначенні національної ідентичності та самовизначення українського народу.

Націоналізм української політичної думки відображає потребу українського народу в захисті своїх інтересів, прав та культурної спадщини. Зростання націоналістичних настроїв в Україні було спричинено російським вторгненням та загрозою для української мови та культури, що привело до обурення серед населення та зміцнення національної свідомості.

Варто зазначити, що націоналізм у сучасному українському політичному дискурсі має різні прояви та виражається у різних ідеологічних підходах. Водночас, важливо усвідомлювати, що націоналізм, як будь-яка інша ідеологічна течія, може мати як позитивні, так і негативні аспекти. Він може сприяти формуванню національної свідомості, розвитку культури та самовизначенню нації, але також може стимулювати етнічну та політичну ворожнечу та конфлікти.

5. Існує нагальна потреба в подальших дослідженнях, що спрямовані на конкретизацію теми українського націоналізму, специфічний зміст націоналізму в Україні та його конкретний вплив на формування національної свідомості та ідентичності українців. Це включає аналіз того, як націоналістичні ідеї впливають на сприйняття історії, культури, мови та цінностей українського народу.

Подальші дослідження мають також зосередитися на вивченні впливу націоналізму на політичні та економічні процеси в Україні. Важливо дослідити, як націоналістичні настрої впливають на формування політичних партій, виборчі стратегії, політичні рухи та ухвалення рішень у державному управлінні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти : підручник. 2-ге вид. Київ : Критика, 2001. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Anderson_Benedict/Uiavleni_spilnoty.pdf (дата звернення: 15.02.2023).
2. Андрій Шептицький: політична діяльність. Освіта.UA. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/relig/27223/> (дата звернення: 29.05.2023).
3. Артюх В. Про філософсько-історичні ідеї Юліана Вассіяна. Філософські науки, м. Суми. 2008. С. 195. URL: <https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/12-6.pdf#page=191> (дата звернення: 22.04.2023).
4. Артюшенко Ю. Легія Українських Націоналістів. Житомирщина історична | інтернет-видання. URL: <http://www.history.zt.ua/2020/12/legiia-ukrainskykh-natsionalistiv.html> (дата звернення: 15.02.2023).
5. Багірова Л. Постмодерні підходи до вивчення націоналізму (концепція Я. Ставракакіса) (2011). Каталоги | Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=VKhITK_2011_958\(2\)_45_22](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=VKhITK_2011_958(2)_45_22) (дата звернення: 15.02.2023).
6. Баран В. Юрій Липа: проект геополітичної модернізації України. Наукові записки. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/baran_urii.pdf (дата звернення: 24.04.2023).
7. Баран С. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Вернигора. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21783/file.pdf>. (дата звернення: 24.04.2023).

8. Бердиховська Б., Гнатюк О. Бунт покоління (розмови з українськими інтелектуалами). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bogumila_Berdychowska/Bunt_pokolinnia.pdf? (дата звернення: 12.05.2023).
9. Білорусець Г. Микола Руденко: «Зробили, що встигли». Українська Гельсінська група. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/mykola-rudenko-uhh/31613943.html> (дата звернення: 17.05.2023).
10. Богданьок О., Ізвошікова А. Верховний суд РФ визнав "Азов" терористичною організацією. В Україні відреагували. Суспільне новини. URL: <https://susplne.media/267027-verhovnij-sud-rf-viznav-azov-teroristicnou-organizacieu-zmi/> (дата звернення: 16.05.2023).
11. Бойко Ю. Шлях нації. Париж-К.-Львів : Укр. слово, 1992. 127 с.
12. Бочковський О. Вступ до націології. 1998.
13. Бурачок Н. Участь Миколи Шлемкевича в діяльності Фронту національної єдності. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nikr_2013_22-23_49.pdf (дата звернення: 25.02.2023).
14. Вавринчук М. П., Яруш М. В. Націоналізм та національний патріотизм: сутність та відмінності. Університетські наукові записки. 2008. С. 424. URL: http://old.univer.km.ua/statti/vavrynychuk_m.p._yarosh_m.v._natsionalizm_ta_natsional_nyy_patriotyzm_sutnist_%20ta_vidminnosti.pdf (дата звернення: 06.06.2023).
15. Вассиян Ю. До головних засад націоналізму. Розбудова нації. 1928. С. 36.
16. Вдовичин І. Погляди організованого українського націоналізму на свободу особи. URL:

- <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/politology/article/viewFile/2154/2211> (дата звернення: 16.03.2023).
17. Верестюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. Київ, 1998. 254 с.
  18. Віхров М. "Націократія" Миколи Сціборського і "третій шлях" України. Визвольний шлях. 2008. Кн. 2 (719), квіт.-черв. С. 19–26.
  19. Вячеслав Чорновіл та Левко Лук'яненко: дискусія щодо розвитку Української гельсінської спілки. Український інститут національної пам'яті - офіційний веб-сайт. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/dopovid/konferenciya-ugs/vyacheslav-chornovil-ta-levko-lukyankenko-dyskusiya-shchodo-rozvytku-ukrayinskoji-gelsinskoji-spilky> (дата звернення: 29.05.2023).
  20. Гайдай Л. І. Історія України: персоналії, терміни, назви і поняття : навч. посіб. Луцьк : Вежа, 2008. 897 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/1321/2/O-Я.DOC> (дата звернення: 15.02.2023).
  21. Галайко Б. Братство Тарасівців в політичній мобілізації українства. Українознавство. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/140950/138032>. (дата звернення: 15.02.2023).
  22. Гелнер Е. Нації та націоналізм / пер. з англ. Г. Касьянов. Київ : Таксон, 2003. 300 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Gellner_Ernest/Natsii_ta_natsionalizm_Natsionalizm.pdf (дата звернення: 06.06.2023).
  23. Головка С. Г., Колісніченко Л. А. Вплив діяльності Української Гельсінської спілки на становлення незалежності України: thesis. 2018. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/34526> (дата звернення: 29.05.2023).
  24. Гольберг М. «Руська Трійця» і проблеми типології слов'янського романтизму. Шашкевичіана. 2000. № 3-4. С. 521–569.

25. Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини. Записки Наукового товариства імені Шевченка. 1990. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hrytsak_Yaroslav/Molodi_radykaly_v_suspilno-politychnomu_zhytti_Halychyny.pdf (дата звернення: 19.02.2023).
26. Губернський Б. Петро Григоренко: «Кримських татар хотіли винищити як націю...». Крим.Реалії. URL: <https://ua.krymr.com/a/28799697.html> (дата звернення: 29.05.2023).
27. Декларація принципів УГС. Український інститут національної пам'яті - офіційний веб-сайт. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/dopovidi/konferenciya-ugs/deklaraciya-pryncypiv-ugs-planu-i-zdiysnnyanezdiysnennya> (дата звернення: 02.05.2023).
28. Дерещук Т. Консервативно-клерикальні моделі державотворення українських християнських суспільників Галичини. Івано-Франківськ : Галичина, 214. 420 с.
29. Державотворці: полтавці – видатні діячі Української революції 1917– 1921 рр / упоряд. Н. М. Требіна. 2-ге вид. Полтава : обласна б-ка для юнацтва ім. О. Гончара, 2017. 40 с. URL: <https://libgonchar.org/images/stories/dergava-ilovepdf-compressed.pdf#page=15> (дата звернення: 01.03.2023).
30. Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація?. Київ : Києво-Моги́л. акад., 2005. 336 с.
31. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. К., 1991. 48 с.
32. Дух нашої давнини. Просвіта, 2016. 264 с.
33. Енциклопедія історії України / ред. В. А. Смолій та ін. Київ : Наук. думка, 2003. Т. 1 : А-В. 685 с.
34. Єремійв М. Євген Коновалець та його доба. Мюнхен : фундації ім. Євг. Коновальця, 1974. 1007 с.
35. Історична правда. До питання про ідеологію Організації українських націоналістів. Історична правда. URL:

<https://www.istpravda.com.ua/research/2012/01/16/55531/> (дата звернення: 29.05.2023).

36. Історія політичної думки України : навч. посіб. / ред. Н. М. Хома. Львів : Новий Світ-2000, 2017. 632 с.

37. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму : монографія. Київ : Либідь, 1999. 352 с.

38. Кобченко К. Українська еміграція після Другої світової війни: історія крізь призму ідейно-політичних конфліктів. Українознавчий альманах. 2019. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/320/304>. (дата звернення: 19.05.2023).

39. Козленко С. Творчий націоналізм» Миколи Шлемкевича. URL: <https://doi.org/file:///C:/Users/User-PC/Downloads/157223-Текст%20статті-342643-2-10-20191119.pdf>. (дата звернення: 20.05.2023).

40. Колодій А. Нація як суб'єкт політики. Львів : Кальварія, 1997. 55 с.

41. Костюшко О. П., Гальченко В. М. Український націоналізм як шлях до формування української політичної нації. Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України : матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Львів – Торунь, 22 жовт. 2022 р. Київ, 2022. С. 184–146. URL: https://ndi.academy/wp-content/uploads/ZBIRNYK_06.10.2022.pdf#page=184 (дата звернення: 06.06.2023).

42. Косян Л. Спогади і роздуми на фінішній прямій Івана Дзюби в контексті автобіографічно-мемуарного дискурсу українських шістдесятників. Слово і час. 2013. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/147084/10-Kasian.pdf?sequence=1> (дата звернення: 18.05.2023).

43. Кресіна І. О. Свідомість і воля - основа нації. URL: <http://litopys.org.ua/starosol/stan01.htm>. (дата звернення: 08.05.2023).

44. Кресіна І. О., Явір В. А. Нація. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-71029> (дата звернення: 06.04.2023).
45. Левко Лук'яненко: політв'язень і "батько незалежності" - BBC News Україна. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38587235> (дата звернення: 29.05.2023).
46. Ленкавський С. Філософічні підстави "Націоналізму" Донцова. Розбудова Нації, 1928. 471 с.
47. Лернатович В. «Розбудова нації»: ідеологічні уроки державотворення. Вісник Львів. УН-ТУ. 2006. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/download/3741/3771> (дата звернення: 18.04.2023).
48. Листи Івана Франка до М. П. Драгоманова. Енциклопедія життя і творчості Івана Франка – головна сторінка. URL: <https://www.i-franko.name/uk/Corresp/1891/1891-08-29Dragomanov.html> (дата звернення: 08.03.2023).
49. Лист митр. Андрея Шептицького про християнський патріотизм (1908р., травня 11, Львів) / Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. Львів : Вид-во отців василіан «Місіонер», 1998. Т. 2 : Церква і суспільне питання, Книга 2: Листування. 674 с.
50. Лісовий В. Націоналізм український. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
51. Лук'яненко Л. Народження нової ери. 3-тє вид. 2008. 196 с.
52. Мандрик М. Український націоналізм: становлення в міжвоєнну добу. Київ : ім. Олени Теліги, 2006. 388 с.
53. Маркусь В. УГВР на тлі подібних визвольних рухів. Сучасність. 1986. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Suchasnist/1986_N07-08_303-304.pdf (дата звернення: 23.03.2023).
54. Мартиненко В. Кирило-Мефодіївське братство та його внесок в історію українського народу. URL:

<https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/6ac5a942-fb34-4248-816b-461de6b28ac1/content> (дата звернення: 07.03.2023).

55. Мартинець В. Ідеологія організованого і т. зв. волевого націоналізму. Діаспоріана. 1954. URL: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1668/file.pdf>. (дата звернення: 13.04.2023).

56. Медвідь О. Діяльність Фронту національної єдності у Східній Галичині у 1933 – 1939 рр. Східноєвропейський історичний вісник. 2016. URL: <http://eehb.dsru.edu.ua/article/view/101403> (дата звернення: 20.04.2023).

57. Медвідь О. Дмитро Паліїв про національно-визвольні змагання українців у 1914-1920 рр. URL: <http://phh.dsru.edu.ua/article/view/174261> (дата звернення: 12.04.2023).

58. Міхновський М. Самостійна Україна. Лондон, 1967. 37 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/16536/file.pdf> (дата звернення: 17.02.2023).

59. Мовчанюк В. Шевченкова ідея України і месіанська логіка «Книг Буття українського народу» Миколи Костомарова. URL: <https://shw-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/2399/2470> (дата звернення: 24.03.2023).

60. Монолатій І. Ідентичність етнічна і національна: спроби (по)розуміння західних авторитетів. Галичина. 2012. С. 507–517. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5724/1/galychyna-2012-20-21-507-517.pdf> (дата звернення: 15.02.2023).

61. Надольський Й. Націологічні дослідження Володимира Старосольського. Національний вісник Ужгородського університету. 2010. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7949/1/НАЦІОЛОГІЧНІ%20ДОСЛІДЖЕННЯ%20ВОЛОДИМИРА%20СТАРΟΣОЛЬСЬКОГО.pdf>. (дата звернення: 10.05.2023).

62. Наумов С. О. Братство тарасівців. Інститут історії України. URL: <http://history.org.ua/JournALL/journal/1999/5/4.pdf> (дата звернення: 08.02.2023).

63. Національна безпека і оборона. Укр. центр екон. і політ. дослідж. ім. Олександра Разумк., 2016. 134 с.
64. Опитування щодо державного устрою та Конституції України. Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/socio/Res0515const.pdf> (дата звернення: 26.05.2023).
65. Панарін С. О. До питання про ідеологію Кирило-Мефодіївського братства. ІСМВ «Харківський колегіум». 2014. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/5801/1/Panarin_Do_pytannia_2014.pdf. (дата звернення: 09.03.2023).
66. Перегуда Є. В. Теоретичні суперечності як «родимі плями» українського націоналізму (кінець XIX – початок XX ст). URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11901/Pereguda%20Y.%20V..pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 10.04.2023).
67. Петро Григоренко - радянський генерал, який став дисидентом. Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2012/02/21/74130/>. (дата звернення: 09.05.2023).
68. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ Р. Ключко. Харків : Клуб сімейн. дозвілля, 2016. 496 с.
69. Побережець Г. С. Внесок В. М. Чорновола у розвиток суспільно-політичної думки та розбудову державності України. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Poberezhets_Hanna/Vnesok_V_M_Chornovola_u_rozvytok_suspilno-politychnoi_dumky_ta_rozbudovu_derzhavnosti_Ukrainy.pdf? (дата звернення: 09.05.2023).
70. Поліщук О. Українська політична нація – міф чи реальність?. Наука. Релігія. Суспільство. 2011. С. 170–177. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/85468/28-Polishchuk.pdf?sequence=1> (дата звернення: 06.06.2023).

78. Секо Я. Проблеми національної ідентичності в творчості українських шістдесятників. ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2010. URL: https://doi.org/file:///C:/Users/User-PC/Downloads/Ukrayina-Ievropa-Svit_%20Mizhnarodn%20-%20Ismeretlen_910.pdf. (дата звернення: 17.05.2023).
79. Сергієнко Г. Я. Т. Г. Шевченко і Кирило-Мефодіївське товариство. Київ : Наук. думка, 1983. 205 с.
80. Сирота Л. Осип Назарук і діяльність Пресових Бюро УНР і ЗУНР у Станиславові 1919 року. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/73364/64-Syrota.pdf?sequence=1>. (дата звернення: 08.05.2023).
81. Сич О. М. Соціально-консервативний націоналізм: теорія і політика. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2019. 543 с.
82. Скорейко Г. Сіймо, а збирати будем”: Руська трійця” і спроба конструювання ідентичності через мову в Галичині. Науковий вісник Чернівецького університету. Чернівці, 2012. С. 19–29. URL: http://library.da.mfa.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_11/cgiirbis_64.exe?LNG=uk&Z1ID=&I21DBN=DB2&P21DBN=DB2&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=S&S21STR=Історія.%20Історичні%20науки (дата звернення: 04.02.2023).
83. Сміт Е. Національна ідентичність / пер. з англ П. Таращук. Київ : Основи, 1994. 224 с.
84. Собчук О. О., Чабанна М. В. Типи націоналізму в ідеології політичних партій країн ЄС. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/72fdc7f3-89f5-45fc-a958-18adfd38f285/content> (дата звернення: 22.04.2023).
85. Ставракакіс Я., Хрисолорас Н. (Я не можу не отримати) свою насолоду: лаканівська теорія та аналіз націоналізму. Гендерні дослідження.

2006. № 18. С. 242–265. URL: <http://kcggs.net.ua/gurnal/18/13.pdf> (дата звернення: 15.02.2023).

86. Старосольський Володимир, адвокат, вояк УСС, пластун - Історія Пласту. Історія Пласту. URL: <https://100krokiv.info/2017/02/starosolskyj-volodymyr-do-75-richnytsi-vid-dnya-smerty/> (дата звернення: 22.02.2023).

87. Старосольський В. Теорія нації. Відень, 1922. 146 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15900/file.pdf> (дата звернення: 17.02.2023).

88. Стасюк О. Видавничо пропагандивна діяльність ОУН (1941–1953 рр.): монографія. Львів : Центр дослідж. визвол. руху, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якев., 2006. 384 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Stasiuk_Oleksandra/Vydavnycho-propahandyvna_diialnist_OUN_19411953_roky.pdf?PHPSESSID=4s21mdoajokk831j2shn73p3r7 (дата звернення: 22.02.2023).

89. Стеблій Ф. "Руська Трійця" в концепції українського національного відродження М. Грушевського. Шашкевичіана. Нова серія. 1996. Вип. 1. С. 26–32.

90. Сторожук С. В. Націоналізм: проблема визначення та інтерпретації. Черкаси : Вісн. Черкас. ун-ту, 2014. 271 с.

91. Струкевич О. К. Українська “нація до націоналізму”: пошуки, критерії ідентичності в Україні Гетьманщині XVII ст. Український історичний журнал. 1999. С. 18–21.

92. Сціборський М. Націократія. Вінниця : ДП "Держ. картогр. ф-ка", 2007. 112 с.

93. Сціборський М. ОУН і селянство. Прага : Розбудови нації, 1933. 43 с.

94. Сюдюков І. Предтеча української державности. Лев Ребет: політик, вчений, публіцист. Вільна думка. 2009. 28 квіт. – 18 трав. С. 12.

95. Терещук Г. Чорновіл вірив у національну ідею України – Надія Степула. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25211252.html> (дата звернення: 26.02.2023).

96. Туренко В. Аспекти націософії українського організованого націоналізму. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59835/11-Turenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 06.06.2023).

97. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті / упоряд.: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. Сучасність, 1983. 381 с.

98. Фугала В. Український націоналізм 1920–1930-х рр. на порівняльному тлі інших європейських націоналізмів: історіографічні оцінки та судження. ДДПУ імені І. Франка. URL: <http://nv.knutkt.edu.ua/index.php/2312-2595/article/view/184668> (дата звернення: 30.03.2023).

99. Холод О. Націократія й демократія у світлі соціально-мікрійних процесів. Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. 2020. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/32608?locale=in>. (дата звернення: 20.04.2023).

100. Хомишин Г. Пастирський лист Г. Хомишина Єпископа Станиславівського до духовенства Станиславівської Єпархії. Національна чи об'явлена віра або розвал чи шлях творчості. URL: https://homyshyn.te.ua/wp-content/uploads/2020/04/Pastyrskiy_lyst_do_dukhovenstva_Stanyslavivskoi_eparhii_Natsionalna_chy_obiavlена_vira_abo_rozval_.pdf. (дата звернення: 14.04.2023).

101. Цаль А. З. Діяльність ьтиаємної молодіжної організації "Громада" в Тернополі у 1864-1877 рр. Державна архівна служба України | Офіційний вебпортал органу виконавчої влади. URL: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/10-16.pdf> (дата звернення: 24.03.2023).

102. Чередниченко С. М., Віхляєва Я. Є. Особливості українського націоналізму як соціально-психологічного феномену. Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі : матеріали IV Всеукр. науково-практ. конф., м. Запоріжжя. Запоріжжя, 2022. С. 351–352. URL: https://zr.edu.ua/uploads/dept_s&r/2022/conf/2.1/Materialy_SiOuSKD-4.pdf#page=351 (дата звернення: 06.06.2023).

103. Чорновіл В. "Правосуддя чи рецидиви терору?". "Лихо з розуму (Портрети двадцяти "злочинців")" / упоряд. В. Чорновіл. Київ : Смолоскип, 2003. Т. 2 : Документи та матеріали 1966-1968 рр. 903 с.

104. Швидак О. Політична свідомість як фактор політичної діяльності. Електронна бібліотека Житомирського державного університету вітає вас! - Електронна бібліотека Житомирського державного університету. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/724/1/01shompd.pdf> (дата звернення: 11.05.2023).

105. Шевченко Т. Г. Зібрання творів. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev146.htm>. (дата звернення: 16.03.2023).

106. Шептицький А. Як будувати Рідну Хату ... Львів : Гердан, 2003. 47 с.

107. Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні. Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html. (дата звернення: 25.05.2023).

108. Шурхало Д. Ніхто не хотів поступатися: як і чому стався розкол ОУН. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30798456.html> (дата звернення: 28.03.2023).

109. Юрій Липа: Вільна Україна буде після знищення Москви | Український інтерес. Український інтерес. URL: <https://uain.press/blogs/yuriy-lupa-vilna-ukrayina-bude-pislya-znyshheniya-moskvy-1233877> (дата звернення: 29.05.2023).

110. Юрій Липа. Призначення України. Бібліотека ім. Лесі Українки. URL: <https://lukl.kyiv.ua/novyny/yuriy-lypa-pryznachennya-ukrayiny/> (дата звернення: 21.04.2023).
111. Яремчук В. Українська багатопартійність Наддніпрянської і Західної України: компаративний аналіз (1899-1918 рр.): монографія. ІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 504 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Yaremchuk_Viacheslav/Ukrainska_bahatopartiinist_Naddnyprianskoi_i_Zakhidnoi_Ukrainy_komparatyvnyi_analiz_1899-1918_rr.doc.
112. Вачынс'куї І. Ukraïna irredenta. 3-тє вид. Berlin : Vyd-vo Ukr. molodi, 1924. 237 с.
113. Kohn H. The Idea of Nationalism A Study in Its Origins and Background. New York, 1946. 792 p.
114. Profession de foi молодих українців 1893. Конституанта. URL: <https://constituanta.blogspot.com/2011/07/profession-de-foi-1893.html> (дата звернення: 27.05.2023).
115. Subtelny O. Ukraine: A History. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Subtelny_Orest/Ukraina_istoria.htm (date of access: 15.02.2023).
116. Wirth L. Types of Nationalism. American Journal of Sociology. 1936. Vol. 41, no. 6. P. 723–737. URL: https://www.jstor.org/stable/2768827?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents (date of access: 02.06.2023).